

Univerzita Pardubice
Fakulta filosofická
Katedra religionistiky

**Promítání mýtů Předního východu do kánonu
Starého a Nového zákona**

Bakalářská práce

Autor práce: Ondřej Vokál
Vedoucí práce: PhDr. Pavel Titz Ph.D.

2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 3. 2010

.....

Ondřej Vokál

ANOTACE

V této práci se budu zabývat toliko dvěma tématy. Prvním jsou politické dějiny Mezopotámie, které tvořily v nejdávnějších dobách pozadí pro tvorbu sumerských mýtů, později pak zase zásadně ovlivňovaly historii Židů. To je v práci zařazeno proto, že bez poznání minulosti a minulých věcí a principů nelze podle mě zodpovědně interpretovat a pracovat s texty sepsanými před tolika lety. V druhé části práce jsem se pak věnoval vyhledávání podobných témat v kanonických textech Bible a v textech sumerských a jejich alespoň částečnému zpřístupnění čtenáři.

Hlavní myšlenkou práce je poukázání na fakt, že dnešní doba a kultura je skrze Bibli a křesťanství na ní postavené stále ovlivňována myšlenkami nejstarší nám známé civilizace, tvořící literárně již před pěti a půl tisíci let, ale zformované pravděpodobně na základech ještě starobylejších.

Klíčová slova: Sumerové, judaismus, religionistická komparace

TITLE: Projection of the Near Eastern myths into the Old Testament and the New Testament canon

ABSTRACT

In this work, I would like to pay attention to the two major themes. The first one is „the political history of Mesopotamia“; for in the long lost times, it was the key constituent for the creating of the Sumerian myths, later then it crucially influenced fate of the Jews. It's role in this work is to support knowledge of past, ancient thought and principles, because, in my homely opinion, without it, it is irresponsible to interpret any texts, that were written so long ago. In the second part of the work, I pursued the searching of similarities in canonical texts of the Bible and texts of the Sumerians, and making the latter accesible to the reader.

The main thought of my work is to pinpoint the fact, that present time and culture are, through the Bible and christianity, based on the Bible, strongly influenced by thoughts of the oldest known civilization, that wrote its very first writings about 5500 years ago, but was probably formed on the basis, which was even older.

Key words: Sumerians, judaism, religionistic comparation

Obsah

Úvod	6
1 Dějiny Mezopotámie do poloviny 1. tisíciletí př. n. l.	8
1.1 Geografické vymezení	9
1.2 Předsumerské období	10
1.3 Protosumerské (obeidské) období	11
1.4 Doba urucká	12
1.5 Doba džemdetnasrská	13
1.6 Ranědynastická doba	14
1.7 Doba akkadská	15
1.8 Sumerská renesance	17
1.9 Starobabylónská doba	18
1.10 Staro a středoasyrská doba	19
1.11 Novoasyrská doba	21
1.12 Novobabylónská doba	23
1.13 O původu Sumerů	25
1.14 Židovský kánon	28
1.15 Dějiny konfrontace Židů se státy mezopotamské kulturní oblasti	30
2 Podobnosti mezi Biblií a sumerskými mýty	32
2.1 Sumerský pantheon	32
2.2 Ábel a Kain, Dumuzi a Enkimdu	34
2.3 Noe a Zi-ud-sura	37
2.4 Jób a „Muž beze jména“	41
2.5 Eden a Dilmun	44
2.6 Eva, Nin-Ti a prvotní hřích	46
2.7 První rána sumerská?	49
2.8 První zmrtvýchvstání	51
Závěr	54
Bibliografie	56
Přílohy obrazové	59

Úvod

Ve své práci se budu snažit o několik následujících věcí. Zaprvé, na základě Bible a anglických překladů klínopisných tabulek se pokusím o jakousi komparaci v místech, která budou dle mého názoru přežata do biblického kánonu na základě znalosti starých sumerských mýtů.

Musím nyní říci, že v této práci jsem se rozhodl zpracovat z předovýchodních mýtů právě pouze ty sumerské, nikoli syrské, maloasijské ani žádné jiné. Rozhodl jsem se pro to jednak kvůli přehlednosti, jednak kvůli časové náročnosti, jednak kvůli kapacitnímu omezení práce.

Je třeba zdůraznit, že Židé starověku, kdy byla většina Bible sepsána, nepřejímali tyto podobné náměty přímo od Sumerů, jak by se z předešlých řádků mohlo jevit, ježto ti byli již dávno mrtvou civilizací, ale od Babylóňanů a částečně i Asyřanů, kteří ovšem zase přejali „své“ mýty od Akkadců a tito byli teprve přímými pokračovateli předcházející mezopotamské kultury sumerské.

Zadruhé, samotné texty, které budu využívat pro své srovnávání, se vynasnažím v maximální míře zpřístupnit přímo v práci, aby bylo zcela zřejmé, odkud беру to, co říkám. Samozřejmostí je zasazení do doby, vysvětlení kontextů a podklady pro má tvrzení, respektive důkazy v jejich prospěch.

Samotná práce je rozdělena do dvou hlavních dílů. V prvním začnu tím, že čtenáři vykreslím historické pozadí celé práce, tj. dějiny Mezopotámie, sumerský pantheon a ve stručnější míře i historii práce na biblickém kánonu. I v pozdějších kapitolách se nadále budou vyskytovat dějepisné vsuvky v případě, že bude třeba (respektive možno) mé teze jimi podložit.

Dopředu upozorňuji, že vyloženě židovskými dějinami se budeme zabírat jen velice stručně a zejména ve vztahu k dějinám mezopotamských států, tj. těmi pro nás relevantními událostmi.

Někdo by se možná mohl pozastavit nad rozsáhlostí historizujících pasáží, ale vzhledem k časové vzdálenosti od naší

doby je toto podle mého názoru zcela nezbytné. Jak říká i Horyna, při studiu dávných kultur a jejich náboženství se musíme opírat i o archeologické nálezy, vše by jinak bylo vytržené z kontextu a byla by zde velká možnost dezinterpretace.¹

Druhá část je jádrem celého díla. Budou zde vybrané podobnosti mezi náboženskými motivy obou kulturních skupin. Uvedu téma, zvýrazním ty nejpodstatnější rysy a kde to bude možné či vhodné, zhodnotím je.

Osobní motivací pro tento projekt mi bylo mé vlastní vnitřní rozpoložení, zaměřené spíše na zkoumání věcí starých, než současných. Z těch současných by se podle mého skromného názoru měl člověk zabývat jen svými personálními, protože ty ostatní jsou mu spíše pro zlost. Dějiny lidstva a dávné civilizace pro mě měly vždy větší kouzlo než moderní technologie, takže proto jsem skončil u tohoto tématu.

Inspirován jsem byl knihou, ke které jsem se dostal naprostou náhodou, ale rychle mě pohltila. Je to níže citovaná Kramerova *Historie začíná v Sumeru*, pojednávající o různých nám známých prvenstvích, jichž Sumerové dosáhli v dobách na úsvitu lidské civilizace. Pojednává se zde zdaleka ne jen o religiózních záležitostech, kterými se zde budeme zabývat, ale i mnohých jiných, spíše civilního rázu (školství, medicína, politika atd.), případně intelektuálně-filosofického. Nebudu zastírat, že mě kniha na několik nápadů přímo přivedla. Nelze ovšem také bez obdivu pominout, že při jejím čtení jsem byl mnohokrát překvapen, protože s poznatky tohoto typu jsem se nikde dříve nesešel.

¹ HORYNA, Břetislav. *Úvod do religionistiky*. Praha: Oikoymenh, 1994. s. 57-59.

Dějiny Mezopotámie do poloviny 1. tisíciletí př. n. l.

Málokdo z nyní žijících lidí si uvědomuje, jak zásadní roli pro utváření současného světa a jeho kultury hraje starověká Mezopotámie. Všichni znají automobily a někdo možná obdivuje jejich vytříbené technické vlastnosti a schopnosti, ale nikoho nenapadne, že nebýt kdysi dávno vynálezu kola, mohl by teď chodit do práce pěšky.

To samé platí o písmu, snad nejgeniálnějším vynálezu lidském, obilninách (ty nevynalezli, ale jako první zkulturnili), tak samozřejmých pro obživu dnešní populace, látkách, a tak dále, to vše a mnohé další bylo ve své nejstarší podobě zaznamenáno (buď ve starých písemných či obrazových pramenech, nebo cestou archeologických nálezů) právě na území starověké Mezopotámie.

Tento historický exkurs je důležitý z několika důvodů. Zaprvé se pokusím nastínit okolnosti vzniku sumerských mýtů, kterými se později budeme detailněji zabírat, aby bylo lépe pochopitelné, proč v nich stojí to, co v nich stojí.

Zadruhé jím chci ukázat, jak fungoval život ve starověku, kde zcela pravidelně byla nová kultura (stát) postavena na troskách kultury (státu) předchozí, čímž de facto vysvětluji, jak je možné, že právě blízkovýchodní náboženské představy či příběhy byly v takové míře přejímány do Starého zákona, ačkoli na první pohled mají s judaismem pramálo společného.

A zatřetí, mým cílem je zdůraznit, jakým unikátním fenoménem Sumerové ve své době byli a proč zrovna jejich mýty byly přejaty do Bible, čímž se i víc než 4000 let po vymizení sumerštiny jako mluveného jazyka² (a tomu předcházející pravděpodobné úplné asimilaci sumerského lidu) podílejí na výchově mnoha nových generací a jejich světonázoru. Neřku-li, jak svými vynálezy a objevy technickými i společenskými, které se udržely

² HROZNÝ, Bedřich. *Nejstarší dějiny přední Asie a Indie*. Praha: Melantrich, 1943 s. 82.

dodnes, ovlivňují fungování celého světa, nikoli jen myšlení těch, kteří čtou a studují Bibli.

Tyto důvody považuji za hlavní smysl následujících pasáží a pokusím se je co nejlépe naplnit..

Geografické vymezení

Ještě než se pustíme do historických dat, myslím že je namístě věnovat pár řádek místní geografii, protože ta v Mezopotámii zcela rozhodujícím způsobem určovala způsob života.

Oblast je třeba nejprve jasně situovat. Budeme se bavit zejména o údolích kolem dvou hlavních řek, Eufratu a Tigridu (sumersky Buranunu a Idigna), a jejich aluviu. Případné výjimky z tohoto rámce budou označeny. V této souvislosti je nutno zdůraznit, že na rozdíl ode dneška, v době o které se budeme bavit, tyto řeky ústily do moře samostatně a o více než jeden zeměpisný šířkový stupeň severněji.³

Nejblíže slaným vodám Perského zálivu byla krajina lagunovitá, bažinatá a nabízela jen velmi omezené možnosti k přežití. Střední část Mezopotámie tvořila hlavní část aluvia, po tisíciletí zaplavovaného a dlouhou dobu mimořádně úrodného, až bohužel došlo vinou vysokého výparu k přesolení půdy a jeho znehodnocení.⁴

Nejsevernější součástí Mezopotámie jsou pak samotná údolí obou řek. Celý mezopotámský kraj patří do takzvaného úrodného půlměsíce, přičemž představuje jeho východní špičku; půlměsíc se pak táhne na sever a přes Sýrii a Palestinu zasahuje zpět na jihozápad do Egypta (viz obr. 2). Společnými znaky všech těchto oblastí jsou teplé klima, úrodná půda a dostatek vláhy, buď formou dešťových srážek, nebo pravidelných každoročních záplav.

Pozitivním důsledkem takovýchto příznivých klimatických podmínek bylo, že se především právě v zemích úrodného půlměsíce rozvíjely nejstarší nám známé kultury a nejstarší státní

³ HROZNÝ, Bedřich. *Nejstarší dějiny přední Asie a Indie*. Praha: Melantrich, 1943. s. 9.

⁴ GLASSNER, Jean-Jacques. *34 .století př. n .l .až 539 př. n. l.*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 55, 56.

útvary v Egyptě a Mezopotámii.

Přirozené hranice Mezopotámie tvoří toliko pohoří Zagros na východě, za nímž je rozeklaná Íránská náhorní plošina, Perský záliv na jihu, kudy procházela lodní cesta přes dnešní Bahrajn a Omán až do Indie⁵, dále Syrská poušť na západě, patřící odedávna kočujícím semitským kmenům, a konečně na severu pohoří Tauros.

Ze všech pozemních hraničních oblastí se do Mezopotámie stahovaly různé nové národy, Sumery nevyjímaje, buď lákané jejím bohatstvím, nebo sem ustupující před jinými kmeny. Kontinuálně se mezi usedlé obyvatelstvo mísili původně kočovní Semité z jihozápadu⁶, až se konečně propracovali k tak výrazné roli, že Sargon I. Akkadský (Akkadci jsou semitský národ) mohl založit novou dynastii vládoucí nad celou Mezopotámií i částí Sýrie.

Dalšími národy, pronikajícími ze západu, byli kupříkladu Amorejci (také Semité), ze severu Churrité, svou úlohu sehráli také z východu útočící Gutijci, kteří zasadili skomírající „říši“ akkadské poslední ránu a usadili se zejména v Akkadu, takže sumerská města na jihu země se rychle měla možnost propracovat ke značné autonomii.⁷ Ve výčtu národů, které se ať pomalou infiltrací, nebo násilným vpádem usazovaly v Mezopotámii, bychom mohli pokračovat ještě velmi dlouho, leč to není cílem této kapitoly.

Toto by snad jako geografické představení regionu stačilo a nyní přistoupíme konečně k samotným kapitolám o dějinách Mezopotámie

Předsumerské období

Nejstarší osídlení trvalejšího typu v Mezopotámii bývají datována do doby okolo 10 000 let př. n. l. Před příchodem Sumerů zaznamenáváme na území Mezopotámie množství neolitických kultur, všechny jsou nazvány podle místa, kde byly prvně nalezeny, přičemž z nich první rozšířenější, které již mají své charakteristické

⁵ NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum, 1998. s. 47.

⁶ MOSCATI, Sabatino. *Staré semitské civilizace*. Praha: Odeon, 1969. s. 25, 26.

⁷ NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum, 1998. s. 62.

znaky, se objevují asi o 3,5 tisíciletí později.⁸ V krátkosti je nyní vyjmenuji a představím, ale nebudu se u nich příliš zdržovat, protože krom materiální kultury o nich nic moc bližšího nevíme, jen to, že „[Sumerové] byli tak vyspělí v porovnání s původním obyvatelstvem, že tyto si v mžiku zotročili.“⁹

Kultura Hassúnská

6500-5500 př. n. l., nejstarší známá keramika (malované a ryté ornamenty), první rozšířenější společné znaky na mnoha nalezištích.

Kultura sámarrská

6000-5000 př. n. l., první doložené zavlažování (kvůli geografické poloze-střední Mezopotámie má málo přirozených srážek). Nové jsou figurální motivy na keramice, trojlodní domy.¹⁰

Kultura (c)haláfská

5500-4000 př. n. l., vícebarevná keramika s geometrickými i figurálními vzory. Na nalezišti Arpačija byl objeven zatím nejstarší doklad zdomácnění obilnin v Přední Asii. Zajímavostí jsou časté motivy býčí hlavy a především dvojité sekery, notoricky známé hlavně z krétské kultury mínojské.¹¹

Protosumerské (obeidské) období

V tomto oddíle budu využívat materiály střídavě z několika zdrojů, které jsou citovány i na mnohých jiných místech a tudíž jejich bibliografické údaje jsou dobře známy odtamtud, proto kvůli úspoře místa budu uvádět jen zkrácené údaje v závorkách.

Kultura obeidská byla velmi rozšířena, její vliv se rozpínal od Středozemního moře okolo města Ugaritu, přes severní Sýrii a Mezopotámii (Nováková, s. 30) až do Balučistánu, dnes íransko-

⁸ V této části vycházím z nejmodernější periodizace která se mi dostala do ruky NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum, 1998. s. 167, 168.

⁹ DIEZ, Ernst. *The Ancient Worlds of Asia: From Mesopotamia to the Yellow River*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1961. s. 23.

¹⁰ NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum, 1998. s. 23, 27.

¹¹ HROZNÝ, Bedřich. *Nejstarší dějiny přední Asie a Indie*. Praha: Melantrich, 1943. s. 29-31.

pakistánsko-afghánská hranice (Hrozný, s. 32). Hlavními nositeli této kultury byli v Mezopotámii již Sumerové, respektive jejich první vlna. Časově bych tuto etapu ohraničil lety 4500-3500 př. n. l. Původem Sumerů a tím jak se do Mezopotámie dostali, se budeme zabývat později.

Nálezy tuto hypotézu potvrzují. Jedná se o: zaprvé budovy na stupních, jakési předchůdce pozdějších slavných zikkurratů (Nováková, s. 34), zadruhé keramika, (viz obr. 1) nalezená v al 'Ubaidu (Tell Obeid), hlavním obeidském nalezišti, má zčásti sumerské rysy, zčásti předsumerské (Diez, s. 23, 24), zatřetí, keramika z postupně obnažovaných vrstev v Uruku viditelně krok po kroku upouští od znaků předsumerských, až je odkrývána keramika jednoznačně sumerská ve vyšších vrstvách (Hrozný, s. 33, 34). Začtvrté, i architektura se takřka nemění, jen s příchodem druhé vlny Sumerů a oddělením již nové, čistě sumerské, doby urucké nabývá na monumentalitě, velkoleposti a dokonalosti (Glassner, s. 22). Toto jako důkaz správnosti mých tvrzení snad postačí.

Doba urucká

Již bez všech pochybností doba sumerské dominance, dokládána zejména vykopávkami z města Uruku, doplněnými ovšem již prvními písemnými památkami. Z pozdějších let, datovaných asi 3500-3200 př. n. l., pocházejí nejstarší zachované psané záznamy vůbec.¹² Vzhledem k tomu, že písmo doby pozdější je bez nejmenších pochyb sumerské, zaznamenává sumerský jazyk a z písma uruckého viditelně vychází, je takřka jisto, že Sumerové jsou vynálezci prvního „opravdového“ písma. Leč tento výtěžek byl mnohá léta využíván jen k obchodně-správním účelům, tudíž ani z tohoto období žádné, pro historické bádání zajímavé, písemné zprávy nemáme.¹³

Jak již bylo řečeno výše, co se materiální kultury týče, obeidská a urucká doba na sebe vcelku plynule navazují, jen s tím

¹² NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum, 1998. s. 41.

¹³ HROZNÝ, Bedřich. *Nejstarší dějiny přední Asie a Indie*. Praha: Melantrich, 1943. s. 42.

rozdílem, že urucká architektura začala nabývat na mohutnosti a velkoleposti. V hospodářské oblasti došlo k širokému rozšíření kovů, díky zdokonalení metalurgických postupů se začaly ve větším měřítku vyrábět různé slitiny, užžitná keramika byla již vyráběna téměř masově a na scénu také přicházejí pečetní válečky, které si své výsadní postavení „podpisu“ udrží po celé trvání samostatné mezopotamské civilizace.¹⁴

Doba džemdetnasrská

Rozdíl mezi dobou uruckou a džemdetnasrskou není zas tak markantní. Keramika dostává nový vícebarevný vzor,¹⁵ z Akkadců se stává už nadále neopomíjená vrstva, ale to hlavní, co v obou těchto dobách nezadržitelně nezvratitelně probíhá, se děje na poli politicko-správním a sociokulturním.

Obyvatelstvo se ve značné míře přesunulo do měst, která se velice rozrostla. Dominantním městem této doby byl stále Uruk s množstvím obyvatel, centrálním Anovým chrámem a desetikilometrovými hradbami. Kněží chrámu dlouho představovali zřejmě nejvyšší exekutivní moc ve městě, ale to se nyní začalo měnit, protože v případech možného ohrožení byl volen vojenský náčelník, z kteréžto funkce se podle všech indicií stala pozice královská.

Do této doby právě spadají počátky dělení moci mezi kněžstvo a světské vladaře, i když ve státech starověku byly obě tyto moci krom výjimek do značné míry svázány.¹⁶ Vládci těchto městských států podle tradice představovali pouze místokrále, skutečnými králi byli bohové, jimž bylo město zasvěceno.¹⁷ Tato doba se považuje za skončenou zhruba okolo roku 3000 př. n. l.

¹⁴ NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum, 1998. s. 36, 38.

¹⁵ HROZNÝ, Bedřich. *Nejstarší dějiny přední Asie a Indie*. Praha: Melantrich, 1943. s. 45.

¹⁶ NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum, 1998. s. 40-42.

¹⁷ MOSCATI, Sabatino. *Staré semitské civilizace*. Praha: Odeon, 1969. s. 26.

Ranědynastická doba

Těchto šest a půl století (ranědynastickou dobu počítáme až do nástupu Sargona I. na trůn) je považováno za vrcholné období sumerské kultury a moci. Sumerové byli sami sobě pány (rozumějí nebyli pod nadvládou cizích národů); řemesla, obchod, umění, astronomie, matematika a rozličné jiné vědy vzkvétaly takřka bez narušování, jejich města, jejich obyvatelstvo a celý kraj taktéž. Podle písemných pramenů, i když, pravda, nejsou příliš obsažné, se zdá, že vyjma kratičkových kořistných válek mezi jednotlivými městy Sumerové žili mezi sebou po čtyři století prakticky v míru, což by byl na lidskou kulturu úctyhodný výkon. Pokud se ovšem nemýlíme. Co ale víme skoro určitě, je, že za celou ranědynastickou dobu nepoznali vážnějšího vnějšího nepřítele.

Hlavními politickými mocnostmi se stalo několik městských států, z nichž nejvýznamnějšími byl stále ještě Uruk, ovšem tentokrát již ve společnosti Uru, Lagaše, Šuruppaku, Nippuru, Kiše a Ummy. Tyto vzájemně, i s dalšími menšími okolními městy, do značné míry spolupracovaly-ať třeba v případě kočovnických vpádů, opravě zavodňovacích kanálů či podobných záležitostech.¹⁸

Leč stav skorem mírový nemohl trvat věčně. Ze sváru o úrodnou půdu mezi Lagašem a Ummou se stala ukrutná válka, která s přestávkami a střídavými úspěchy trvala mnoho desítek let. Podobně táhlá válka vznikla mezi Urem a Urukem. Oba tyto spory ukončil až Lugalzagesi, král sumerského původu, který se mohl stát prvním vládcem celé Mezopotámie, pokud by ovšem nenarazil na nepřítele silnějšího, než byl sám, Sargona I. Akkadského.¹⁹ Z časů těchto bojů se nám zachovala známá tzv. „supí stéla“ (viz obr. 3), oslavující vítězství krále Lagaše, Eannatuma, nad konkurenční mocností Ummou.

Toto se ovšem již, jak je zřejmé z předchozích řádků, stalo na samém konci ranědynastické doby. Celkově by se tedy tehdejší vývoj Mezopotámie dal shrnout asi takto: široký rozkvět na všech frontách,

¹⁸ NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum, 1998. s. 41-53.

¹⁹ Tamtéž, s. 50.

většinou a hlavně v počátečních letech mír, později větší či menší šarvátky mezi jednotlivými městy i různými jejich spojeními, které ovšem je nutno chápat především jako zápas o kořist a zdroje, nikoliv jako války za vyhubení, zotročení či ovládnutí nepřítel.

Doba akkadská

Zhruba dvě století vlády semitských Akkadců se do historie zapsala nesmazatelně jako první případ vytvoření většího státního celku pod žezlem jednoho člověka, přičemž tím prvním člověkem, kterému se toto povedlo byl bývalý zahradník a králův číšník (alespoň podle legendy). Nebyl jím nikdo jiný než již několikrát zmiňovaný Sargon (Šarrukén). Není známo, jak přesně se dostal k moci, ale jako král Kiše po dlouholetých bojích porazil Lugalzagesiho, předchozího pretendenta na vládce Mezopotámie, a posléze dobyl všechny jeho državy, i mnohá jiná města.²⁰

Pokud bychom věřili jeho vlastním nápisům, ovládl i celou Sýrii, k Mezopotámii přilehlé části Malé Asie, dokonce Krétu, a v pevninském Řecku udělal z oblasti kolem Athén akkadskou obchodní kolonii.²¹ Ovšem jak se dělo i u jiných velkých panovníků, své zásluhy a vítězství často přeháněl, připisoval si činy svých předchůdců, a tak pokud Sargonovy nápisy říkají, že si podrobil „zemi cedrového lesa“ (dnešní Libanon) nebo „Stříbrné hory“ (Taurus v Malé Asii), je sice možné, že tam dorazil v rámci kořistnické výpravy, ale stěžejně zde dosadil své úředníky, aby prosazovali jeho vůli a vybírali pro něj dávky.

Sargon vládl na tuto dobu mimořádně dlouho, přes půl století, takže ještě zažil, jak se země a města, jež si podrobil, proti jeho moci bouří. Nicméně se zdá, že přes svůj značný věk si s všemi revoltami poradil a vzbuřence porazil. Jeho dva synové pak musí vždy po nástupu na trůn znovu a znovu potlačovat nepokoje a vzpoury, především sumerské v jižní Mezopotámii a povstání v Elamu (jihozápadní Írán). Naštěstí pro ně, oba uspějí, ba co víc, podaří se

²⁰ MOSCATI, Sabatino. *Staré semitské civilizace*. Praha: Odeon, 1969. s. 26-28.

²¹ HROZNÝ, Bedřich. *Nejstarší dějiny přední Asie a Indie*. Praha: Melantrich, 1943. s. 71.

jim ovládnout další část severního okraje Perského zálivu, oplývající různými nerostnými surovinami.

Posledním významným králem akkadským byl Sargonův vnuk Narám-Sin. I ten čelil odstředivým tendencím ve své říši.²² Jak ale napovídá předchozí věta, významným a slavným se nestal proto, že by rebeliím podlehl. Naopak, stát byl zkonsolidován, výboji upevnil své postavení a prosadil dokonce opět svou vůli nad Elamem, neustále se snažícím o osamostatnění, dobyl možná dokonce vzdálený Magan (Omán).

V souvislosti s Narám-Sinem nelze nezmínit nález jeho oslavné stély v pohoří Zagros, kterou zde umístil na památku svého vítězství nad kočovnými Lulluby.²³ Představuje vrcholné umělecké dílo akkadské doby (viz obr. 4).

Sumerové byli v těchto letech stále jednou z hlavních politických sil, protože to oni se spolu s Elamity při každé příležitosti stavěli akkadským vládcům na odpor. Tyto snahy nakonec přece jen korunovali úspěchem a sumerská moc byla ještě jedenkrát v Mezopotámii restituována. Nicméně nebyli to oni, kdo dal Akkadské říši poslední ránu.

Pravděpodobně již Narám-Sin měl zřejmě to potěšení ze střetů s Gutijci, národu příšlého z východu a útočícího na Akkad z ochrany pohoří Zagros, ale jejich hlavní nápor přišel až za jeho nástupců. Ti ovšem buď nebyli takoví válečníci jako Narám-Sin, nebo neměli již tolik zdrojů (kvůli neustálým revoltám), tak či onak po mnoha letech marného boje byla nakonec první dějinná říše vyvrácena.

Gutijci rychle navykli životu ve městech a zpohodlněli, klasický to jev.²⁴ Přes sto let pak vládli Akkadu a nominálně také Sumeru. Odtamtud ale po století přišla změna.

²² TINNEY, Steve. *A New Look at Naram-Sin and the Great Rebellion*. Journal of Cuneiform Studies, vol. 47. Boston: American Schools of Oriental Research, 1995. s. 1-14.

²³ HROZNÝ, Bedřich. *Nejstarší dějiny přední Asie a Indie*. Praha: Melantrich, 1943. s.74, 75.

²⁴ DIEZ, Ernst. *The Ancient Worlds of Asia: From Mesopotamia to the Yellow River*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1961. s. 32.

Sumerská renesance

O neslavném konci Gutijců vypráví sumerský text, který se nám skoro celý zachoval. Píše se v něm o tom, jak bůh Enlil pověřil krále Uruku Utu-Chegala vyhnáním barbarských Gutijců. Ten si vyprosil pomoc bohyně Inanny, kterážto mu požehnala, a svou zbožností si získal i přízeň jejího chotě, Dumuziho, který mu přislíbil navíc pomoc Gilgamešovu. Proti tomuto ovšem Gutijci už nemohli bojovat a poté, co Utu-Chegal postupně zajal všechny jejich generály, král se pokusil uniknout, ale zcela bezvýsledně. Gutijci byli poraženi a vláda v Mezopotámii opět sklouzla do rukou Sumerů.²⁵

Vychvalovaný Utu-Chegal se ovšem z tohoto triumfu dlouho neradoval, protože byl brzy svržen králem Uru. Ur-Nammu, jak se jmenoval, zmocnil se vlády, vyhnal Utu-Chegala a ovládl celý zbytek Sumeru i Akkadu. Činy tohoto vládce nám mimo jiné zvěčnil veliký zikkurrat s jeho jménem pod každou druhou vnější cihlou (jádro je z doby pozdější).

Jeho pokračovatelé jeho si vedou nadmíru úspěšně; podrobují si Sýrii, Elam, pravděpodobně i Assýrii, jsou zbožštěni a prohlašují se za „krále čtyř světových stran“, prestižním to titulem, kterým se zdaleka nehonosili všichni tehdejší vládcové. Ale zatímco oni upevňují svou moc a Mezopotámie pod jejich vládou prosperuje snad jako nikdy dřív, na západě jim pomalu, ale jistě, roste nepřítel, na kterého nakonec nebudou stačit.

Pod tlakem Lúitů a Chetitů se semitské národy, které se z Arabského poloostrova postupně rozšířily až do Malé Asie, musí stahovat zpět směrem jižním, případně jihovýchodním, tam kde je Mezopotámie. Králové sumerští se snažili zemi bránit, nechali dokonce vystavět obrannou zeď v délce cca 200 km, ale jak se poučili oni, i jak byly poučeny mnohem pozdější generace a další ještě budou (viz Čínská zeď, Berlínská zeď, zeď mezi Mexikem a USA, v Izraeli proti Palestincům atd.), tento obranný mechanismus je řešení nejen nákladné, ale ze všeho nejvíce krátkozraké.

²⁵ The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature, *The Victory of Utu-hegal*, <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.2.1.6&display=Crit&charenc=gcirc&lineid=t216.p1#t216.p1>, Faculty of Oriental Studies, University of Oxford, aktualizováno 24. 10. 2006.

Nakonec došlo k tomu, že hordy Amoritů („Západníci“, tj. semitské kmeny ze západu), zároveň s Elamity, snažícími se po staletí o shození Mezopotámského jha a případně o kořistění v bohatých městech sumerských, vyčerpali a porazili posledního sumerského krále Ibi-Sina. Tato porážka nejenže vedla k totálnímu úpadku sumerské politické moci, ale jak jsem se již výše zmiňoval, sumerská kultura se během krátké doby změnila z živé na mrtvou, včetně jazyka. V jistém smyslu ale žila a žije dál, přes dva tisíce let se ještě sumerské texty přepisovaly²⁶, a také samozřejmě v přejaté formě v kultuře akkadské, posléze babylonské, a tak dále až dodnes.²⁷

Časová období následující již nebudeme rozebírat tak podrobně, protože v něm již žádné nové sumerské mýty nevznikaly, nicméně si myslím, že je ještě třeba ukázat, jakým národům vděčíme za zachování oněch legend starších. Pro naše potřeby jsou tedy následující řádky notně zjednodušeny.

Starobabylonská doba

Po časech veselí musí zákonitě přijít i čas nářků. Na troskách posledního sumerského království vznikla řada státních útvarů rozličné velikosti a důležitosti, které provozovaly takovou politiku, jaká je v této situaci obvyklá, boj o vládu nad sousedním městem následoval boj o přežití, včerejší spojenec byl dnešní nepřítel, nebyl-li jím v přestrojení náhodou již včera, a tak dále. Významnějšími se staly vládnoucí dynastie v Isinu a Larse.²⁸

My se zde budeme zabývat více jen prvním vrcholem slávy města Babylónu a jeho prvním skutečným králem (seznam králů sice obsahuje ještě pět jmen před ním, ale to byli zřejmě jen správci Babylónu jako města pod cizí správou), o kterém by byla ostuda zde nenapsat. Je jím známý „král zákonodárce“, jak je o něm pokaždé

²⁶ GLASSNER, Jean-Jacques. *34. století př. n. l. až 539 př. n. l.*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 19

²⁷ HROZNÝ, Bedřich. *Nejstarší dějiny přední Asie a Indie*. Praha: Melantrich, 1943. s. 79-82.

²⁸ NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum, 1998. s. 77.

referováno, Chammurabi. Dlouhá léta byl, a některými stále je, považován za tvůrce prvního nám zachovaného souboru zákonů, ačkoli novější nálezy to vyvracejí.

S Chammurabim se setkáváme v době, kdy, jak již bylo řečeno, je Mezopotámie rozdrobená, částečně se nachází pod cizí nadvládou (Elamité) a rozhodně se nedá mluvit o nějaké prosperitě či životu v míru. Je nasnadě, že to, za co ho lidé obdivovali, bylo vypuzení Elamitů a sjednocení Mezopotámie pod jednou vládou. Tím položil základ slávy města Babylónu, do té doby nepříliš významného.

Dlouhá vláda Chammurabiho byla pro Mezopotámii požehnáním. Ačkoli jako vojenský velitel dosáhl mnoha úspěchů, ještě lépe se mu dařilo na poli vnitrostátní politiky. Kromě již zmiňovaného zákoníku se všemožnými způsoby snažil vylepšit infrastrukturu, opravoval a budoval nové chrámy a podobně. Největší ale jeho zásluha je dosti nepřímá, díky jeho dlouhé a osvícené vládě se z Babylónu stalo město kultury, kde se shromáždila mnohá díla sumerské i akkadské literatury a zachovávala se tak pro budoucnost přepisováním, ježto i po vymizení sumerštiny mluvené, udržovala se její znalost mezi vzdělanci, podobně jako latina ve středověku.²⁹

Svému synovi odevzdal Chammurabi říši se všemi předpoklady k dalšímu trvání, leč skutečnost nebyla tak růžová, jak by se zdálo. Po řadě vzpour se království začalo rozpadat zevnitř, což pokračovalo nadále až do dobytí Babylónu Chetity asi dvě století po Chammurabiho nástupu na trůn. Babylónu ale již zůstala pozice nejřednějšího z mezopotámských měst.³⁰

Staro a stredoasyrská doba

Další důležitá říše založená na mezopotámské kultuře se rozkládala na sever od Babylónu a její centrum se nacházelo v údolí řeky Tigridu. Přesnější datum vzniku je nám neznámé, ale na

²⁹ ROGERS, Robert William. *A History of Babylonia and Assyria*. Vol. 1. New York: Eaton & Mains, 1900. s. 88, 102-103.

³⁰ GLASSNER, Jean-Jacques. *34 .století př. n. l. až 539 př. n. l.*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 30.

základě některých náznaků by se dalo snad usuzovat, že tento útvar, ať již měl jakékoli rozpětí, mohl začít hrát svou dějinnou roli již od příchodu Sumerů. Pro tyto časy nejstarší je to jen domněnka, avšak myslím, že by měla zaznít.³¹

Pro dobu pozdější ale máme pro tuto tezi již podpůrný materiál. Rolí Asýrie byla míněna funkce nárazníkového vojenského státu, jako ochrana před nájezdy kočovníků ze severu. Pro toto tvrzení svědčí kupříkladu fakt, že assyrští vládcové používali v nejstarších dobách pro označení úřadu, jenž vykonávali, slovo znamenající „místodržící“, nebo „zplnomocněný kníže“, v originále znějící sumersky *ensi*, akkadsky *iššakku*.³²

Jak bylo již výše psáno, takovými způsobem fungovaly vlády i v jižních zemích, ale s tím rozdílem, že tamější sumerští panovníci byli představitelé sumerského boha, jemuž bylo město zasvěceno. Asyřané sice nebyli Sumerové, přesto se assyrští náčelníci považovali za „místodržící Enlilovy“, boha sumerského Nippuru.³³ Význam tohoto se nepodařilo nikomu ještě spolehlivě vysvětlit, já zde tyto myšlenky zařazuji proto, že to považuji za zajímavé a navíc v jejich prospěch a správnost ukazují i další záležitosti, které uvedu hned záhy.

Dalším tímto argumentem je militantní vojenská povaha národa a státu, od prvních zmínek až po ty poslední. Vždyť i nejvyšším bohem země byl bůh-válečník, Aššur, jehož symbolem byl okřídlený kotouč obklopující horní polovinu jeho těla, zatímco Aššur vystřeluje šíp z luku (viz obr. 5 a 6).³⁴

Svůj význam dozajista má i následující zjištění k našemu tématu. I v pozdějších dobách, kdy se moc asyrských již králů vyrovnala, či dokonce převýšila moc jejich babylónských protějšků, králové assyrští chovali k Babylónu veliký respekt. „K Babylónu

³¹ HROZNÝ, Bedřich. *Nejstarší dějiny přední Asie a Indie*. Praha: Melantrich, 1943. s. 37, 84.

³² ROGERS, Robert William. *A History of Babylonia and Assyria*. Vol. 2. New York: Eaton & Mains, 1900., s. 3.

³³ HROZNÝ, Bedřich. *Nejstarší dějiny přední Asie a Indie*. Praha: Melantrich, 1943. s. 37.

³⁴ HOOKE, Samuel Henry. *Babylonian and Assyrian Religion*. Watford: The Mayflower Press, 1953. s. 32, 33.

pozdější králové asyrští stále vzhlíželi jako k opravdovému centru kultury a civilizace. Žádný asyrský král nebyl spokojen jen s Ninive a jeho slávou, i když ta byla zvláště v pozdějších letech veliká; nejvíce byl oslavován, když mohl být nazýván králem babylónským, a když mohl projít symbolickým aktem chopení se rukou Bel-Marduka [převzetí vlády nad Babylónem].³⁵

Nemyslím si, že tato hypotéza by měla být zcela zatracena. Kulturní i politické spojení mezi jihem a severem Mezopotámie bylo vždy silné.

Asýrie se osamostatnila na přelomu 3. a 2. tisíciletí před naším letopočtem, ale až na tři desetiletí vojenských úspěchů krále Šamší-Adada získala trvalejší vliv až o čtyři století poději, v 14. století př. n. l. Období výbojů se střídala s obdobími opouštění pozic v Sýrii, Babylónii a Anatólii. Asyřané si získali respekt, ale veliký stát, který by přežil více let, se jim vytvořit nepodařilo. To je záležitost až říše novoasyrské.³⁶

Novoasyrská doba

Z Asýrie se skutečné impérium stalo až v 8. století př. n. l., za vlády krále Tiglatpilesara III. Ten zkonsolidoval Asýrii zevnitř, mimo jiné také tím, že zpacifikoval různé odbojné kmeny, žijící na asyrském území na severu. Další jeho výboje směřovaly na různá místa, ale především do Babylónie, rozdrobené v té době na drobná knížectví, v kterých vládli Chaldejci, přišli sem před třemi staletími, a také do syropalestinské oblasti.³⁷ Porazil i Izraelity a tehdy zřejmě došlo k první deportaci Židů, jak vypráví Druhá Královská:

„Za Pekacha, krále izraelského, vtrhl do země Tiglat-pileser, král asyrský. Zabral Ijón, Ábel-bét-maaku, Janoách, Kedeš, Chasór, Gileád a Galileu, celou zemi Neftalí, a vystěhoval je do Asýrie.“ (2 Kr, 15:59)

³⁵ ROGERS, Robert William. *A History of Babylonia and Assyria*. Vol. 1. New York: Eaton & Mains, 1900. s. 103.

³⁶ NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum, 1998. s. 78, 82, 83, 106, 107.

³⁷ ROGERS, Robert William. *A History of Babylonia and Assyria*. Vol. 2. New York: Eaton & Mains, 1900. s. 8, 9.

Izraelité měli vůbec s Asyřany mnoho co dočinění, před Tiglatpilesarem i po něm. Několik ukázek si ještě dovolím:

„Proti němu vytáhl Šalmaneser, král asyrský, a Hóšea se stal jeho služebníkem a musel mu odvádět dávky.“ (2 Kr, 17:3)

„V čtrnáctém roce vlády krále Chizkijáše vytáhl Sancheríb, král asyrský, proti všem opevněným městům judským a zmocnil se jich.“ (2 Kr, 18:13)

Toto bylo často doprovázeno vystěhováním Izraelitů na území asyrské říše, kde se důvěrně mohli seznamovat s mezopotámskou kulturou a náboženstvím.

„V devátém roce Hóšeoovy vlády dobyl asyrský král Samař. Vystěhoval Izraele do Asýrie a usadil je v Chalachu a Chabóru při řece Gózanu a v městech médských.“ (2 Kr, 17:6 a jiné)

Tyto citace zde uvádím, protože je považuji z hlediska našeho tématu za velice podstatné. Nejen za Nabukadnezara II. byli Židé deportováni do Mezopotámie.

Pro úplnost vyložím ještě hlavní body následného vývoje novoasyrské říše. Dalšími významnými králi byli Sargon II, Sinacherib, Assarhadon a zřejmě nejznámější, Aššurbanipal. Tito bojovali proti zemi Urartu ve východní Malé Asii, v syropalestinské oblasti, se střídavými úspěchy v Babylónii a Elamu (někteří asyrští panovníci byli korunováni i v Babylóně) a v neposlední řadě proti faraonům egyptským, které se jim podařilo porazit a Egypt si tím podmanit.³⁸

Dalším skvělým dílem se stalo Ninive za Aššurbanipala, který z něj udělal velkolepé město s paláci, zahradami a především svou rozsáhlou knihovnou, obsahující mnoho děl starověké blízkovýchodní literatury, a vzosnými chrámy, kteréžto byly všechny stejně velkolepě zničeny Chaldejci a Médy ani ne dvacet let po Aššurbanipalově smrti.³⁹

³⁸ GLASSNER, Jean-Jacques. *34 .století př. n .l .až 539 př. n. l.*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 48-50.

³⁹ ROGERS, Robert William. *A History of Babylonia and Assyria*. Vol. 2. New York: Eaton & Mains, 1900. s. 69, 73.

Novobabylónská doba

Asyřané byli nenáviděni skrze celý Blízký Východ, ale zřejmě nikde ne tolik, jako v Babylónii. Vzpourey, které proti nim proběhly, Aššurbanipal utopil v krvi, a to doslova. To, že nová rebelie musí přijít, jakmile starý král Asýrie zemře, bylo jasné úplně všem. Příležitosti se nejlépe chopil Nabopalassar, zakladatel chaldejské dynastie babylónské.

Ale nebyl jediný, kdo chtěl využít příležitosti. Aššurbanibal byl stále mocný král, ale vojenské výboje příliš nevedl a území nerozšířil, a prestiž Asýrie upadala. Země nebyla ani vnitřně homogenní, protože Aššurbanipalův syn zemřel jen tři roky po něm a jeho druhý syn se svářil s vojenským velitelem o moc. Svoji šanci vycítil raketovým tempem se obrozující Egypt, teprve nedávno se osvobodivší od Asyrské nadvlády (za občanské války Aššurbanipala proti jeho revoltujícímu bratru v Babylóně).⁴⁰

Egyptané vytáhli směrem do Sýrie a bez vážnějšího odporu obsazovali jedno město za druhým, až ke Karchemiši. Zde zůstali tak dlouho, dokud nedorazila postupující armádu Nabukadnezarova, který jí velel jako zástupce nemocného Nabopalassara, vyslanou za stejným cílem, ovládnutím Sýrie a Palestiny.

Egyptané byli na hlavu poraženi a ustupovali bez boje až do Egypta. Nabukadnezar dospěl až ke hranicím Egypta, a kdyby je byl překročil, bylo takřka jisté, že by Egypt obsadil. Nebylo totiž nikoho, kdo by se mu postavil. Na poslední chvíli se ale Nabukadnezar dozvěděl, že jeho otec zemřel, a kvapně pochodoval s armádou zpět na Babylón, aby se mohl nechat po otci korunovat a předešel tak občanské válce.⁴¹

V dalších letech své vlády Nabukadnezar, teď již s číslovkou II., pokračoval v ovládnutí Sýrie, Fénicie a Palestiny, nejen jejich dobytím, ale trvalým začleněním do svého státu. Toto se mu vcelku dařilo, my se zde budeme věnovat především jeruzalémské epizodě

⁴⁰ ROGERS, Robert William. *A History of Babylonia and Assyria*. Vol. 2. New York: Eaton & Mains, 1900. s. 63, 70.

⁴¹ NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum, 1998. s. 159, 160.

tohoto dlouhodobého tažení.

Jeruzalém byl pro Nabukadnezara II. jen další zastávkou na jeho tažení, byť, pravda, významnou. Obyvatelstvo města si toho dobře bylo vědomo, a vyslalo k faraonovi poselství se žádostí o pomoc. Faraon ho vyslyšel a pomocná egyptská armáda byla vyslána, ale bez jakéhokoli úspěchu byla odražena a ustoupila zpět. Zde vkládám úryvky z Bible, vztahující se k Nabukadnezarovi:

„Za jeho dnů přitáhl Nebúkadnesar, král babylónský, a Jójakím byl po tři roky jeho služebníkem. Ale potom se proti němu vzbouřil.“ (2 Kr, 24:1)

„Jójakín, král judský, vyšel ke králi babylónskému, on i jeho matka, jeho služebníci, velitelé i dvořané. Král babylónský jej vzal do zajetí v osmém roce svého kralování. ... Odvedl i všechny válečníky, sedm tisíc mužů, a tesaře a kováře, tisíc mužů, vesměs muže schopné boje. Král babylónský je přivedl do Babylónu jako přesídlence. A Matanjáše, strýce Jójakínova, dosadil král babylónský za krále místo něho. Změnil mu jméno na Sidkijáš.“ (2 Kr 24:12, 16, 17)

Stalo se ovšem, že Sidkijáš se protivil vůli Nabukadnezarově, takže ten opět vyslal vojsko proti Jeruzalému, které ho dobylo a pobořilo včetně jeruzalémského chrámu. Následovala také další deportace do Babylónu.⁴²

„Zbytek lidu, který zůstal v městě, a přeběhlíky, kteří přeběhli k babylónskému králi, ten zbývající houf, Nebúzaradán, velitel tělesné stráže, přestěhoval.“ (2 Kr, 25:11)

Toto byly tedy další dvě vlny židovského obyvatelstva přemístěné do Mezopotámie. Byly jim zde přiděleny prostory, kde měli žít a provozovat zemědělství či řemesla, případně dle výběru jiná povolání. Neměli ovšem povoleno se stěhovat a byly jim též přidělena pobabylónštěná jména. Toto byla další příležitost, kde se mohli Židé poučit o sumerských mýtech.

Po Nabukadnezarově smrti vládli krátce dva králové, jeho syn

⁴² ROGERS, Robert William. *A History of Babylonia and Assyria*. Vol. 2. New York: Eaton & Mains, 1900. s. 74-83.

a pak vysoký chrámový hodnostář. Pokračovateli linie chaldejských králů byli poté Nabonid a jeho syn Bél-šar-usur, de facto spoluvládci, protože Nabonid se kvůli vnitropolitickému pnutí přestěhoval po čase do severoarabských oáz a svému synovi svěřil vládu v Babylóně.

Nabonid výrazně upřednostňoval boha Sína a opravoval jeho chrámy v Uru i v Charránu, zatímco babylónského Marduka vcelku zanedbával, což byla jedna z hlavních příčin výše zmíněného pnutí (spolu s špatnou ekonomickou situací) a jeho následným odstěhováním. Toto pak vedlo nakonec k tomu, že když se perský král Kýros rozhodl, že si Babylónii podmaní, povedlo se mu to takřka bez problémů, Babylón byl vydán i s Nabonidem bez boje. Tím se končí dějiny samostatné Mezopotámie.⁴³

Kýros byl milosrdný a povolil Židům návrat domů, jak se nám zachovalo v jejich vlastním svědectví: „Toto praví Kýros, král perský: ‚Hospodin, Bůh nebes, mi dal všechna království země. Pověřil mě, abych mu vybudoval dům v Jeruzalémě, který je v Judsku. Kdokoli z vás, ze všeho jeho lidu – Bůh buď s ním – se může vydat na cestu do Jeruzaléma, který je v Judsku, a stavět dům Hospodina, Boha Izraele, toho Boha, který je v Jeruzalémě. Každého, kdo zůstal na kterémkoli místě jako host, nechť podpoří místní obyvatelé stříbrem a zlatem, majetkem a dobyt看em spolu s dobrovolnými oběťmi pro Boží dům v Jeruzalémě,“ (Ezd, 1:2-4).

Zřejmě poněkud nadsazené (hlavně poslední věta), ale autentické a s vypovídací hodnotou. Touto událostí roku 539 př. n. l. se končí babylónské „zajetí“, ale početná židovská komunita zůstala v Babylóně i nadále.⁴⁴

O původu Sumerů

Jak jsem dříve slíbil, budu se teď v krátkosti věnovat otázce, kde se Sumerové v Mezopotámii vůbec vzali. V krátkosti nikoli proto, že by to nebylo důležité, ale proto, že dosud jsou všechny možnosti spekulativní. Otázka etnického původu nejstaršího známého

⁴³ NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum, 1998. s. 162-165.

⁴⁴ SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. s. 125, 126, 134.

kulturního národa tudíž zůstává jednou z největších záhad jejich civilizace.

U jiných etnik, u kterých se nevědělo, odkud přišly, se tato stopa dala vypátrat lingvistickým způsobem (nebo na základě materiální kultury), na základě podobností a příbuzenství s jazyky (materiální kulturou) jiných etnik, u kterých se ví, odkud jsou. Došlo se pak touto cestou k poměrně přesvědčivému výsledku. U Sumerů tento postup využít nelze, jejich řeč je aglutinační a není zatím přesvědčivě prokázána téměř žádná příbuznost ničemu, s čím jsme se dosud setkali.⁴⁵

Názory na pravlast Sumerů se různí, na jednom se však shodnou snad všichni: odněkud přišli, nebyli zde původním obyvatelstvem.

Mínění badatelů je rozličné, jak jsem již řekl. Třeba Sabatino Moscati vidí Sumery přicházet buď z východu, z íránské náhorní plošiny, či po moři.⁴⁶ Příchod z východu podporuje ve své publikaci i Ernst Diez.⁴⁷

Dále Wade Meade klade jejich první domov do oblasti Kaspického moře. Blíže nespecifikuje.⁴⁸

Objevila se také mimořádně ožehavá teorie Ketheshe Loganathana, spojující Sumery, Elamity a Drávidy do jednoho etnika, s možností, že toto etnikum bylo tvůrcem starodávné kultury řeky Indu okolo měst Harappa a Mohendžo-Dáro. Podpůrným argumentem je například jeden antropologický poznatek, totiž že Sumerové se označovali za černošlavce, což mohlo znamenat, že jejich pleť je tmavší, než jiných etnik. Tímtéž jsou v Indii známí Drávidové.

Jistou vypovídací hodnotu má i skutečnost, že dle starých textů se sumerští obchodníci plavili do Meluchchy, kterýžto státní

⁴⁵ GLASSNER, Jean-Jacques. *34 .století př. n. l. až 539 př. n. l.*. Praha: Lidové noviny, 2004. s. 20.

⁴⁶ MOSCATI, Sabatino. *Staré semitské civilizace*. Praha: Odeon, 1969. s. 25.

⁴⁷ DIEZ, Ernst. *The Ancient Worlds of Asia: From Mesopotamia to the Yellow River*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1961. s. 23.

⁴⁸ MEADE, Wade. *Road to Babylon: Development of U. S. Assyriology*. Leiden: Brill, 1974. s. 47.

útvár bývá často umísťovaný práve do poríčia Indu. Preto, opravdu prúkazné toto není.⁴⁹

Zmíním už jen poslední tezi, na které se takřka shodli Bedřich Hrozný a Leonard King. Podle Hrozného přišli dozajista Sumerové do Mezopotámie ze severu, a to ve dvou vlnách: první vlna vytvořila kulturu obeidskou, druhá v syntéze s první pokračovala dobou uruckou a dále. Toto dokládá dvěma dialekty sumerštiny, starším a mladším.

Místně pak jejich domovy klade postupně do pozdější Assýrie, přes oblast Kaspického moře, případně sousedního Kavkazu, ale ani to podle něj nebyl jejich původní rodný kraj, který on dedukuje kdesi ve východního Kazachstánu.⁵⁰

Tuto domněnku tedy nezávisle (protože o skoro třicet let dříve) částečně potvrzuje Leonard King. Popisuje vykopávky na středoaasijském nalezišti v Kopet Dagh u dnešního Ašchabádu, kde se našla keramika s motivy velmi blízkými těm z dob obeidské a urucké.

Jak sám říká, není toto zdaleka stoprocentním důkazem, že na tomto místě Sumerové kdysi žili, ale přinejmenším to ukazuje na skutečnost, že bydleli poblíž, nebo že kultura, jež tuto keramiku vyrobila, jim byla nablízku, nebo že tudy Sumerové mohli projít na pouti ze své nejdávnější domoviny. Poukazuje významně na fakt, že po skončení doby ledové se z celé, dříve zelené Střední Asie, stávala buď step nebo rovnou poušť, což zásadně snižovalo možnosti obživy všech zde usazených etnik.⁵¹

Závěrem bych rád znovu zdůraznil, že žádný z výše zmíněných názorů není řádně ověřitelný, tudíž těžko můžeme dělat závěry o pravdivosti. Mně osobně nejvěrohodnější připadá teorie poslední, jak vyplývá i z počtu řádků, jež jsem jí věnoval.

⁴⁹ LOGANATHAN, Kethesh. *Lexical Correspondences between Sumerian and Dravidian*. http://www.azargoshnasp.net/recent_history/pan_turkist_philosophy/sumd/sumeritamill.htm [198-].

⁵⁰ HROZNÝ, Bedřich. *Nejstarší dějiny přední Asie a Indie*. Praha: Melantrich, 1943. s. 43-45, 57-58.

⁵¹ KING, Leonard William. *A History of Sumer and Akkad*. Londýn: William Clowes and sons, Ltd., 1923. s. 351-358.

Židovský kánon

Pro potřeby této práce se zde spokojíme jen se snahou o alespoň rámcové časové určení a komentář k nim. Netřeba myslím do detailů rozebírat každou knihu Tanachu zvlášť, postačí doufám, když se budeme věnovat až záležitosti koncové kodifikace hebrejské Bible.

Její tvorba probíhala řadu let, řadu generací a na řadě míst. Doba jejího ustálení a konečné fixace je předmětem řady sporů mezi badateli i židovskými vzdělanci, a s materiály, které máme ke studiu k dispozici to vypadá, že definitivní rozhodnutí nepadne. Já zde jednu z teorií vyberu a lehce ji rozepíšu.

Podle Geralda Larueho⁵², se rokem definitivního uzavření hebrejské Bible stal rok 90 našeho letopočtu, i když práce na tomto díle trvala mnoho let. Stát se tak mělo v Jamnii, židovské vesnici v Judeji, po dobytí Jeruzaléma a zničení Hospodinova chrámu římskou armádou. Bylo jasné, že jestli má židovská víra přežít i po zničení chrámu, je nutné ji pevně zakotvit v textech, protože bylo vidět, že někteří Židé mají tendenci mezi svaté knihy zařazovat i svitky pochybné autority.

Za iniciátora bývá označován Jochannan ben Zakkáj, který svolal židovské učence do školy v Jamnii, kde se měli poradit a domluvit se na univerzální podobě Tanachu, což se jim po letech snahy skutečně povedlo. O zákoně (Pět knih Mojžíšových) nebylo debat, stejně tak o knihách prorockých (až na drobnosti). Velké debaty se strhly o knize Kazatel a Písni písní. Zařazeny do kánonu nakonec byly po dlouhých řečnických soubojích obě dvě, když Píseň písní byla uznána za Bohem vnuknutou alegorii Boží lásky k izraelskému lidu.

Larue ve své knize vytyčil na základě studia zařazených a nezařazených textů přibližná kritéria, kterými se mohli židovští učenci řídit při výběru kanonických knih:

⁵² LARUE, Gerald. *Old Testament Life and Literature*. Boston: Allyn and Bacon, 1968. s. 417-419.

1. Text musí být psán v hebrejštině. Výjimku dostalo jen několik desítek veršů a ty byly logicky odůvodněny.
2. Text musí být schválen používáním v židovské komunitě.
3. Spis musí obsahovat jedno ze dvou hlavních náboženských témat judaismu: vyvolenost židovského národa, nebo božskou smlouvu.
4. Spis musí být sepsán před dobou Ezdrášovou, protože se věřilo, že jím skončila linie Bohem inspirovaných proroků.

Z toho by se daly podle mě usuzovat dvě věci: První, že v době konání koncilu (termín není úplně správný, protože koncily se nazývaly až disputace křesťanských učenců, ale v naší souvislosti jde o výraz myslím vcelku výstižný) v Jamnii už byl obsah svatých textů víceméně ustálen, jen bylo třeba zvolit, které z nich budou vybrány za směrodatné pro židovské náboženství, a které nikoli. S tímto úkolem se koncil vypořádal.

Druhá věc, která mi logicky vyplývá z výše vypsanych pravidel, je, že po smrti Ezdrášově žádná kniha věnována modernějším událostem nevznikla. Život Ezdrášův je datován na základě zmínky, že přišel do Jeruzaléma za vlády krále Artaxerxa (ovšem nevíme zda Artaxerxa I. nebo Artaxerxa II.) buď okolo roku 458 nebo 397 př. n. l.⁵³ Podle tradice to byl dokonce on, kdo uzavřel Pentateuch, jeho znalosti Mojžíšových knih mu dokonce vysloužily přídomek „druhý Mojžíš“, či „otec judaismu“.⁵⁴

Nyní bych se chtěl dostat k jádru této kapitoly a k jedné z nejpostatnějších statí práce, částečně bych ji tímto vlastně rád ospravedlnil. Ať se budeme řídit jedním datem, nebo druhým, obě dvě jsou v chronologii více než století později po konci babylónského zajetí. Taktéž v biblické knize Ezdráš se píše, že přišel z Babylónu s povolením perského krále (Ezd, 7:6).

Pokud tedy nebyly před jeho dobou texty uzavřeny, znamená

⁵³ TOYNBEE, Arnold. *A Study of History, Volume XII., Reconsiderations*. Londýn: Oxford University Press, 1961. s. 484.

⁵⁴ [Encyclopædia Britannica. 2010. Encyclopædia Britannica Online. http://www.britannica.com/EBchecked/topic/199520/Ezra](http://www.britannica.com/EBchecked/topic/199520/Ezra)

to, že v době babylónského zajetí mohly být editovány, doplňovány, a tak dále. Tedy, zřetelně a stručně, podle mě nelze dokázat, že texty kodifikovaného Starého zákona nemohly a nebyly předtím ovlivněny nebo přímo přejaty od Babylóňanů. Nehledě na to, že s mezopotámskou kulturou Židé byli v kontaktu nejen v průběhu babylónského zajetí, ale i mnohem dříve formou obchodních styků, volného pohybu obyvatelstva, který byl dříve mnohem svobodnější než dnes (i když také mnohem nebezpečnější), či válečných manévřů babylónských, asyrských i dřívějších králů.

Existují i jiná datování, vztažená k finalizaci kánonu, například že Tóra byla uzavřena kolem roku 400 př. n. l., Proroci až později, okolo roku 200 př. n. l. a nakonec Spisy, umístěvané do závěru prvního století n. l.⁵⁵ Ale toto stanovisko na našem zjištění nemění zhola nic.

Tedy pro jistotu zopakuji závěr této kapitoly: Židům nelze prokázat plné autorství hebrejské bible ve smyslu čistě židovského původu jejího obsahu.

Dějiny konfrontace Židů se státy mezopotamské kulturní oblasti

Smyslem tohoto oddílu není sáhodlouze popisovat historii židovského národa, ale přehledně vypsát pro naše téma nejpodstatnější její součásti, o kterých jsem se povětšinou už zmiňoval, a částečně také podpořit má tvrzení z předcházejících řádků dalšími informacemi.

Prvním, čím bych měl začít, by měl být původ Židů. Hebrejské kmeny, z kterých později stát Izrael vzniknul, byly na počátku svých dějin nomádky semitskými kočovníky z Arabského poloostrova. Jako všichni ostatní Semité, i členové těchto kmenů pronikaly na úrodnější území kolem arabské pouště a asimilovali se tam.⁵⁶ Důkazem toho budiž původ Abrahama, otce židovstva, ze sumerského města Uru (Gn, 11:31, 15:7), a slova Achióra k Holofernovi, veliteli babylónského vojska vyslaného k potrestání

⁵⁵ McDONALD, Lee Martin - SANDERS, James, ed. *The Canon Debate*. Peabody: Hendrickson Publishers Inc., 2002. s. 4.

⁵⁶ MOSCATI, Sabatino. *Staré semitské civilizace*. Praha: Odeon, 1969. s. 25-26, 162.

Nabukadnezarovi neposlušných Izraelitů, i když nepřesná, že „tento lid pochází z Kaldejců“ (Júd, 5:6), což je zkomolený výraz pro Chaldejce neboli Babylóňany.

Kromě výše zmíněné mírové komunikace (obchod, stěhování) došlo k dalšímu významnému střetu s mezopotámskou kulturou až v podobě Asyřanů, jmenovitě jejich armádou. Toto se týká zejména vlády králů Salmanasara III., Tiglepilelara III., který dal mnoho Židů deportovat na území asyrské říše, Sinacheriba, který jako poslední Asyřan vedl vojenské tažení proti Jeruzalému, a Asarhaddona s Aššurbanipalem II., kteří už podmaněný Izrael jen ovládali. Blíže se těmto událostem věnuji v kapitole o novoasyrské říši.

Nejvíce připomínaná a nejspíše také nejdůležitější byla židovská anabáze babylónská. Král Nabukadnezar při dvojnásobném dobytí města Jeruzaléma odvedl mnoho obyvatel do Babylónie (viz obr. 8). Jednalo se především o vyšší vrstvy společnosti, případně řemeslníky. Z tohoto zajetí se mohli Židé vrátit až po desetiletích. Více informací je v kapitole věnované novobabylónské říši.

Zajímavé podle mého je, že jak se zdá, pro Židy bylo toto zajetí v podstatě požehnáním, protože Ezdráš je mohl po svém příchodu do svaté země společně s dalšími navrátilci uvést na pravou cestu. V exilu se totiž židovská nařízení dodržovaly mnohem pečlivěji, než v samotném Izraeli.⁵⁷

Vzhledem k tomu, že po Kýrově dobytí Babylónu, a jeho začlenění do perské říše, již staré mezopotámské tradice nebyly zdaleka tolik podporovány, tyto ztrácely tím svou sílu a tudíž lidé Babylónie své okolí postupně přestávali ovlivňovat, mohli bychom tuto pasáž ukončit.

Touto kapitolou považuji první část práce za uzavřenou. Kapitoly věnované Mezopotámii i Starému zákonu jsem se snažil co nejpresvědčivěji podložit, jako pozadí práce snad dostačují.

⁵⁷ O stavu religiozity v Izraeli po návratu přesídlenců z Babylónu nás informuje myslím spolehlivě biblická kniha Ezdráš, také SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995. s. 130.

Podobnosti mezi Biblí a sumerskými mýty

Nyní se dostáváme k jádru samotné práce. Budu zde uvádět příklady ze Starého a řidčeji z Nového zákona, kde jsem narazil na podobnost, či dokonce jasné převzetí událostí, mýtu, postavy, a tak dále, s něčím, co se vyskytlo již dříve v Mezopotámii, jejíž kultura je, jak již bylo řečeno, na sumerské postavena.

Nesnažím se tvrdit, že pokaždé, když narazím na společný znak, musí se jednat o kopírování, protože připouštím možnost, že mohla dvě různé osoby inspirovat stejná věc, ale v kontextu starého Blízkého východu se jedná o záležitost přinejménším podezřelou, o tom jsme se též bavili.

Začnu tedy nyní v jednotlivých kapitolách představovat různá témata, společná Sumerům a Židům. Než se ale pustíme do tohoto, dovolím si přecejem ještě jednu kapitolu věnovanou sumerskému pantheonu, aby bylo zřejmo, v jakém prostředí se pohybujeme.

Sumerský pantheon

Jak jsem již trochu naznačil v historických kapitolách, Mezopotámie byla dlouhá staletí rozdrobená nikoliv jen politicky, nýbrž i nábožensky. Každý městský stát měl své ochranné božstvo, kterému byl zasvěcen ten nejdůležitější chrám ve městě, pro kult daného božstva to pak byl povětšinou hlavní chrám v celé Mezopotámii. Podle náboženských představ sídlili bohové přímo v oněch chrámech, přičemž byli i teoretickými vládci města a králové a knížata vládli jen jako jejich zplnomocnění zástupci. V praxi to také znamenalo, že se říkalo kupříkladu „Nippur, město Enlilovo“.

Pantheon sestával z mnoha božstev většího a menšího významu. Nejdůležitějšími mezi nimi byli čtyři, An, Enlil, Enki a Ninchursag. An a Ninchursag, jako otec a matka bohů, Enlil, bůh vod sídlící v podzemním pramoři Abzu a Enki (viz obr. 9), coby bůh moudrosti, plodnosti, stvořitel lidí a držitel posvátných zákonů vesmíru (*me*).

Další pomyslnou skupinu tvořili bozi určující osudy. Mezi ně patřili čtyři výše zmínění, plus Utu, Nanna a Inanna. Utu byl bůh Slunce a spravedlnosti, Nanna bůh Měsíce a Inanna bohyně lásky a války (viz obr. 10), přičemž Nanna byl otcem dvou ostatních.

Zvlášť byla postavena božstva Anunnaki. Jejich funkce se v různých mýtech liší, někdy slouží vyšším bohům (než byli k tomuto účelu stvoření lidé), rozhodují osudy (ale pouze lidské, na rozdíl od předchozí skupiny), případně plní funkci soudců v podsvětí. Málokdy bývají nazýváni jednotlivými jmény a i jejich počty se různí, kolísají od sedmi k šesti stům. Přesto v mnoha příbězích vystupují, ovšem jako celek.

V sumerské mytologii vystupují i hrdinové a polobozi či nadpřirození tvorové. Takovým příkladem můžou být Gilgameš, Zid-sura nebo Chuvava, strážce cedrového lesa a protivník Gilgamešův.

Dále do pantheonu zahrnujeme i řadu menších božstev, bez většího významu, mýtická zvířata pomáhající vyšším bohům, různé démony a tak podobně.⁵⁸

Rozhodl jsem se do této kapitoly zařadit i jednu velmi zajímavou skutečnost, vztahující se k židovskému kultu. Snažil jsem se tím docílit prvního srovnání náboženských systémů Sumerů a Židů. Tyto informace jsou pro mě nové a neznámé a nemám k tomuto předmětu mnoho materiálů, tudíž se o nich nebudu příliš rozepisovat, ale přesto myslím, že je třeba je zde zmínit.

Podle některých studií je možné, že Jahve v nejstarších dobách nebyl tak osamocený „jediný Bůh“, jak se všude píše, ale měl manželku. Byla jí (původně ugaritská ?) bohyně vegetace, Ašera (viz obr. 11). I z let pozdějších, o kterých hovoří Starý zákon, archeologové nacházejí kultické předměty s jejím symbolem, stromem.⁵⁹ Až do dob babylónského zajetí (protože ještě Jeremjáš

⁵⁸ Kapitola vypracována na základě KRAMER, Samuel Noah, ed. *Mytologie Starověku*. Praha: Orbis, 1977. s. 80-101, LEICK, Gwendolyn. *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*. Londýn: Routledge, 1991. LOVE, Anthony Michael. *Sumerian Deities*. http://www.sarissa.org/sumer/sumer_g.php, aktualizováno 2004.

⁵⁹ HADLEY, Judith. *The Cult of Asherah in Ancient Israel and Judah: Evidence for a Hebrew Goddess*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. s. 7-11.

proti ní brožil, viz Jr, 7:17-18 a Jr, 44:17) byla uctívána spolu s Jahvem, i když v Bibli bývá spojována s Baalem (coby Ašarta, někteří badatelé také zastávají názor, že Baal měl partnerky dvě, mezi Hebrejci Ašeru a mezi ostatními národy Ašartu).

To ale je záležitost především deuteronomických pisatelů. Ašeře byly věnovány jakési dřevěné „sloupy“, často vyřezávané, představující strom jakožto Ašeřin symbol. Poznámka rozhodně zajímavá je, že po většinu doby existence Šalamounova chrámu byla vevnitř přítomna i Ašeřina socha.⁶⁰

Badatelka Johanna Stuckey podporuje tvrzení ve svém článku množstvím literatury, takže si nemyslím, že by tato alespoň pro mě překvapivá fakta měla být rychle zavržena. Vlastně, s ohledem na kulturní a náboženský život na starověkém Blízkém Východě i další zjištění v této práci, bych byl spíše nakloněn tomu, její závěry podporovat.

Z těchto řádků pro nás tedy plyne především poučení, že s poměrně velkou pravděpodobností ani Židé nebyli původně tak výjimeční ve srovnání s okolními orientálními národy (včetně již zmizelých Sumerů), vesměs provozujícími polytheismus.

Ábel a Kain, Dumuzi a Enkimdu

Jeden z (podle Bible) nejstarších příběhů světa, následující „dějinně“ hned po vyhnání z ráje, je svár Kaina s Ábelem, svár rolníka, toho, jenž obdělává půdu, s tím, který chová a pečuje o ochočená zvířata.

Spor mezi zemědělci a pastevci je věčný námět lidské tvořivosti a obrazotvornosti, a jeho už zdaleka ne jen mytologické příklady nacházíme skrze různé kultury a různá časová údobí, ať se jedná o místní záležitosti či události celosvětového politického významu. Těmi mám na mysli ve starověku i středověku velice častý jev, kdy se pastevecký národ zformoval většinou pod vedením charismatického vojevůdce a přesouval se na bohatší území

⁶⁰ STUCKEY, Johanna. *The Great Goddesses of the Levant*. Journal of the Society for the Study of Egyptian Antiquities, Vol. 30. Toronto: The Society for the Study of Egyptian Antiquities, 2003. s. 139-140.

obydlené zemědělci s mnohem vyšší kulturní úrovní, podmaňující si tyto země mečem a divokou silou, která z usedlíků dávno vyprchala. Mám na mysli například už zmíněné Gutijce, Peršany, v pozdějších dobách Huny, Mongoly a jiné.

Tak, jak to většinou dopadlo v těchto vojensko politických taženích, zakončují se i obě naše legendy, totiž že tím „vítězem“ (jakkoli pochybné se toto vítězství v případě Ábelově může zdát) se stává pastevec.

V našich dvou mýtech mají sokové dva rozdílné cíle, i když v jistém smyslu si podobné jsou. Cílem Dumuziho, boha pastýřů, i Enkimdua, boha rolníků, je získat srdce překrásné panny, bohyně Inanny. Snahou Ábelovou i snahou Kainovou je zase potěšit Boha a získat si jeho přízeň svou pracně vyzískanou obětí. V tomto tkví ona částečná podobnost obou příběhů-všichni se pokouší někomu dokázat, že jsou lepší než jejich protivník, ačkoli úsilí o zalíbení se ženě může se zdát poněkud přízemnější než úsilí o zalíbení se Bohu.

V čem se oba příběhy zásadně liší, je průběh a hlavně zakončení. V biblickém podání Bůh zálibně pohlédne na oběť Ábelovu, čímž se Kain urazí a pojme zášť vůči svému bratru. K tomu pak promlouvá (není řečeno co, zřejmě se hádají, kdo měl víc práce a má lepší výsledky) a pak ho vyláká na pole, kde ho zabije (viz obr. 12). Za to je Bohem zatracen a zapuzen. Je označen a nesmí být sám zabit, aby se svým svědomím musel dlouho trpět.

Sumerská verze mi naproti tomu přijde mnohem poetičtější a civilizovanější. Začíná opěvováním všech předností bohyně Inanny, nejspíše jejím bratrem Utuem, který ji doporučuje za muže Dumuziho. Ona ho nechce, protože si je jistá, že si chce za muže vzít Enkimdua, a Utu se jí snaží přesvědčovat, aby si přece jen vybrala Dumuziho a vyzdvihuje jeho výrobky. Ona stále odmítá a zdůrazňuje neustále, jakých skvělých věcí by se mohla dočkat od Enkimdua. Nyní do děje vstupuje už potenciální ženich Dumuzi, popuzen tím Inanniným vychvalováním Enkimdua. Tvrdí, že všechno, co Enkimdu může nabídnout, on překoná svými výrobky a

zřejmě ji přesvědčí.

V závěru se setkají konečně oba uchazeči o Inanninu ruku, Dumuzi, rozradostněný tím, že nakonec Inannu získal, s Enkimduem na břehu řeky. Zatímco leckdo by očekával násilnou mstu nebo alespoň slovní přestřelku, oba bohové se usmíří a Enkimdu dovolí Dumuziho stádům pást se na jeho trávě. Ten ho na oplátku nazve přítelem a pozve ho na svatbu jako čestného hosta.

Málokdo by něco podobného udělal v jakékoli době. Zdá se mi, že smyslem tohoto vyprávění bylo i morální poučení, které bych formuloval asi takto: pro vítězství udělej vše, ale pokud prohraješ, přijmi to čestně. Nyní bych zde pro shrnutí a přehlednost umístil tabulku s klíčovými body.

Sumerský mýtus	Genesis
Konfrontace rolníka a pastýře	Konfrontace rolníka a pastýře
Dumuzi a Enkimdu	Ábel a Kain
Získání božské nevěsty	Získání Boží přízně
Zdůrazňování vlastních předností a překonávání protivníka, slovní potyčka	Představení plodů práce formou oběti Bohu
Neúspěšný se smíří s úspěšným a spřátelí se	Neúspěšný úspěšného zabije a je proklet

Jak bylo již řečeno výše, soupeření usedlého rolníka a kočujícího pastevce se opakovalo v dějinách nesčetněkrát, takže není možno zcela rozhodně říci, zda se jedná o jasnou přejímku, nebo vlastní výtvar. Zařazeno to je zde proto, že ke shodě témat nepochybně dochází a vzhledem k tomu, že přes svoji běžnost v profánním životě jsem si podobného příběhu v žádné jiné mytologii nevšiml, přikláním se spíše k tomu názoru, že Židé byli sumerskými Dumuzim a Enkimduem přinejmenším inspirováni.⁶¹

⁶¹ Kapitola vypracována na základě Gn, 4:1-16, a textu z The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature, *Dumuzid and Enkimdu*, <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t4.08.33&display=Crit&charenc=gcirc&lineid=t40833.p3#t40833.p3>, Faculty of Oriental Studies, University of Oxford, aktualizováno 24. 10. 2006.

Noe a Zi-ud-sura

Jedna z nejnápadnějších přejímek, jestli dokonce ne ta zcela nejzřejmější, je biblické vyprávění o Noem, jeho arše a potopě, kterou Bůh seslal na svět pro jeho zkaženost (Gn, 6:5-8). Zamyslíme-li se nad geografickou a vodohospodářskou situací v Palestině, můžeme snadno dojít k závěru, že pro legendu o potopě, která pokryla celou zemi vodou až přes nejvyšší vrcholky hor, museli Židé vzít inspiraci jinde. Neřku-li vzít rovnou celou legendu.

Troufám si tvrdit, že teoreticky by se možnosti mohly nabízet tři, respektive čtyři, započítáme-li i supranaturální původ potopy. Oblasti, které mohly být zaplaveny dostatečně mohutným proudem vody a bahna, hrnoucím se korytem i kolem koryta jindy poklidných toků, jsou v dosahu židovské vlasti toliko dvě: Mezopotámie s řekami Eufratem a Tigridem, přinášejícími úrodnou zeminu a chladnou vodu z odtávajícího sněhu pohorí Tauros, a Egypt, se světovým veletokem Nilem, přinášejícím svůj úrodný příval z etiopské náhorní plošiny, svlažované monzuny. Nejnovější teorie nabízí také neotřelou variantu, a totiž, že k biblickému vyprávění zavedlo důvod Černé moře.⁶² Toto zde vyložím jako první.

Před 7600 lety bylo Černé moře jen sladkovodní jezero, dříve vyživované odtávajícími ledovci a nyní vysychající (stejně jako později Kaspické moře). To ovšem neplatilo pro moře Středozevní, kterému naopak hladina stoupala. Pravděpodobně v kombinaci se zemětřeseními, jež se zde dodnes vyskytují, tlak vody v Marmarském moři (součást moře Středozevního) prolomil „hráz“ Bosporu a celá obrovská kotlina za ním se začala zaplňovat množstvím slané vody.

Byly nalezeny archeologické důkazy⁶³ toho, že zde dobře fungovala velice vyspělá neolitická kultura, ovládající mnohá řemesla a obchodující ve středomoří, černomoří a Východní Evropě. Vybuovali mimo jiné i dvě dosud známé nekropole s jedním z největších zlatých pokladů své doby. Její lidé, nebo alespoň jejich část, se zajisté dostala včas do bezpečí, aby mohla podat zprávu o

⁶² DIMITROV, Petko - DIMITROV, Dimitar. *The Black Sea, the Flood and the Ancient Myths*. Varna: Slavena, 2004. s. 19-30.

⁶³ Tamtéž, s. 45-52.

katastrofě. Nelze pochybovat o tom, že vyděšení obyvatelé lehko své sousedy přesvědčili o hrůznosti této události a podnítili mnoho vyprávění, jež se z lidské přirozenosti rychle mění v mýty a legendy. Nepochybně i toto mohlo velice silně zapůsobit na dávné Hebreje.

Nicméně tuto událost bych jako hlavní spouštěč legendy o potopě nehodnotil. Zaprvé je zde třeba vzít v potaz větší odlehlost než v případě dvou říčních civilizací, způsobenou delší vzdáleností a relativně neschůdným pohořím, dále archeologické důkazy toho, že obyvatelstvo zatopených krajů se přesouvalo především na Balkán, a ti, kteří šli na jih zřejmě zůstali v úrodné, třebaže mnohem výše položené Anatolii. Krom toho ve vědecké obci panuje téměř stoprocentní konsenzus, že Syropalestinskou oblast ovlivňovaly v podstatě výhradně civilizace Mezopotámie a Egypta.⁶⁴

Další v úvahu připadající, leč zamítnutou možností, je Egypt. Ač bylo jeho hospodářství, respektive zemědělství, založeno tak jako v Mezopotámii na každoročním zatopení obdělávaných oblastí, v Egyptě se to dalo tak předvídatelně a pravidelně, že na tom Egyptané skoro mohli postavit kalendář. Díky této spolehlivosti se na zaplavovaných místech nebudovala velká osídlení, ta se stavěla na místech vyvýšených, či byla důmyslně chráněna.⁶⁵ Proto, ačkoli bylo údolí Nilu při ročních záplavách plné nánosů bahna a vody, nikoho to nepřekvapilo, protože se tak dělo každého roku téměř stejně.

Ne tak ovšem v Mezopotámii. Na rozdíl Egypta, záplavy zde byly mnohem divočejší a s mnohem hůře odhadnutelným průběhem a následky, o čemž svědčí nejstarší sumerská města, prozřetelně sice postavena mimo plochy obvykle zaplavené, nicméně přesto vybavené ochrannou zdí (nikoli ovšem ještě hradbou).⁶⁶ Zde se již dostáváme k tomu, co dle mého skutečně vedlo dávné Hebreje k zařazení vyprávění o Noem do kánonu Starého zákona.

V roce 1927 sir Leonard Woolley, britský archeolog, vykopal se svým týmem u starověkého města Uru to, co už od roku 1862

⁶⁴ MOSCATI, Sabatino. *Staré semitské civilizace*. Praha: Odeon, 1969. s. 27, 30, 32, 35, 102-106.

⁶⁵ UPHILL, Eric. *Egyptian Towns and Cities*. Oxford: Shire Publications LTD, 2001. s. 35.

⁶⁶ DIEZ, Ernst. *The Ancient Worlds of Asia: From Mesopotamia to the Yellow River*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1961. s. 23.

neúspěšně hledali jeho kolegové.⁶⁷ Byl to fyzický doklad toho, že právě v roce 1862 přeložený fragment eposu o Gilgamešovi, objevený v Ninive v Aššurbanipalově knihovně, popisující mytickou potopu světa, není jen výplodem fantazie a souhrou náhod. Aššurbanipal vládl v 7. století př. n. l., a tudíž byla tabulka z jeho sbírky brána jako první důkaz toho, že Židé nejsou původními autory všech částí Starého zákona.

Woolleyho nález byl tedy chápán jako potvrzení pravosti starých tabulek i jako vlastní zdroj legendy o potopě. Co tedy vlastně je tím důkazem? Jednalo se o masivní, zhruba 2,5m (osm stop), silnou vrstvu jílu, zcela jednolitou (žádné nástroje, úlomky nádob ani žádné přírodniny), oddělující dvě viditelně různé doby. Nad onou vrstvou se nacházely materiální pozůstatky čistě sumerského původu, zatímco archeologické nálezy pod ní spadají prokazatelně do doby a kultury starší, obeidské⁶⁸ (ta je některými badateli označována jako proto-sumerská⁶⁹). Tento předěl je pro mě jedním z nejpřesvědčivějších důkazů, které se zde pokouším předložit.

Síla a objem vody a zeminy, potřebné k zanesení výše položeného lidského sídla takovým množstvím materiálu, musely být nepředstavitelné. Tato naprostá devastace zajisté nechala přeživší úplně konsternované. Není divu, že lidové vyprávění o těchto událostech přetrvalo takřka nepozměněné až do dnešních dnů.

Ve zkratce, biblický příběh o potopě začíná tím, jak se Bůh trápí tím, že jeho stvoření včetně člověka jsou naveskrz zlá, a rozhodne se je zničit. Najde však jednoho muže spravedlivého, Noeho, kterého se rozhodne zachránit. Vnukne mu, jak se má zachránit a proč, a dovolí mu vzít celou jeho rodinu. Dostane též za úkol zachránit živočichy před zkázou. Noe splní vše, co mu Bůh nakáže, a když přijde potopa, je připraven a zachrání se. Po opadnutí vod obětuje Bohu, který s ním uzavře novou smlouvu a slíbí, že žádnou další potopu již na světě nevy pustí.

⁶⁷ KRAMER, Samuel Noah. *Historie začíná v Sumeru*. Praha: Klub čtenářů, 1965. s. 174.

⁶⁸ DIEZ, Ernst. *The Ancient Worlds of Asia: From Mesopotamia to the Yellow River*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1961. s. 21-24.

⁶⁹ HROZNÝ, Bedřich. *Nejstarší dějiny přední Asie a Indie*. Praha: Melantrich, 1943. s. 35, 36.

Sumerská verze pak má neurčitý (protože zničený) začátek, vlastní děj začíná v momentě, kdy se bohové dohodli na zatopení světa. Objeví se ale také jeden spravedlivý, kterému nejmenovaný bůh poradí (zřejmě Enki, viz obr. 13), jak se vyhnout katastrofě. Ten se tak před potopou zachrání spolu se zvířaty; nepřímo je též vyřčeno, že zachránil i jiné lidi než sebe. Na suché zemi se pak pokoří před bohy a ti ho za jeho zásluhy obdaří věčným životem a kralováním nad rájem.⁷⁰

Myslím, že po přečtení obou verzí nelze dojít k jinému závěru, než jsem dospěl já (a přede mnou ovšem mnozí, nenárokuji si zde originální myšlenku), a to k tomu, že biblický příběh o potopě vsutku má svůj původ v sumerských mýtech. Těch nápadných podobností je celá řada, a vyjma toho, že Sumerové měli polytheistický pantheon, neoborník by snadno mohl oba texty zaměnit, jak se mi zdá. Pro přehlednost zde některé styčné body uvedu.

Sumerský mýtus	Genesis
Zi-ud-sura	Noe
7 dní a nocí trvajících déšť	40 dní a nocí trvajících déšť
Zachování živočišných druhů	7 párů od zvířat čistých, 1 pár od nečistých
Oběti ovcí a dobytčat	Oběti ovcí a dobytčat
Jediný spravedlivý před bohy, je mu sděleno, co se chystá, a jak se tomu má vyhnout	Jediný spravedlivý před Bohem, je mu sděleno, co se chystá, a jak se tomu má vyhnout
Bohové příslibují Zi-ud-surovi věčný život a svěřují mu vládu nad Dilmunem	Po potopě následuje smlouva s Bohem, že taková katastrofa se již konat nikdy nebude
Potopa celého světa kvůli zlovolnému lidstvu, dle mýtu vše co nebylo na lodi, zahynulo	Potopa celého světa kvůli zlovolnému lidstvu, dle mýtu vše co nebylo na lodi, zahynulo

Domnívám se, že tyto zcela transparentní paralely jsou dalším dokladem mého tvrzení. S trochou odvahy by se snad dalo říci, že

⁷⁰ Vypracován na základě Gn, 6:5 až Gn, 10:17, a The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature, *The Flood Story*, <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.1.7.4&display=Crit&charenc=gcirc&lineid=t174.p6#t174.p6>, Faculty of Oriental Studies, University of Oxford, aktualizováno 24. 10. 2006.

pokud by i dnes báje byla vyjmuta z jejího původního, sumerského prostředí a kontextu a následně zasazena do prostředí starozákonního, jednalo by se po nezbytných teologických úpravách o takřka totožný text.

Při studiu textů mi přišla na mysl teze, jakým způsobem se mohly do Starého zákona dostávat nejen tato báje, ale i jiné, s nimiž pracuji. Je ze všech možných vysvětlení zdaleka nejprozaičtější. Nemám pro ni sice žádný podklad v textech, ale přesto se domnívám, že má smysl ji zde zveřejnit.

Pokusme se nyní vcítit do role dávných židovských kněží, kteří se doslechnou o takové zkáze (v tomto případě). Kdo jiný by mohl něco takového „zařídít“, nežli Bůh? A tak, skrze prorocká zvěstování či božská vnuknutí ve snu, se k lidstvu mohl dostat nový příběh zvětšující slávu Boží.

Je zřejmě téměř nemožné tuto tezi dokázat, leč na mysl se mi vkrádá skeptické podezření, že se nemusí jednat jen o mou smyšlenku.

Pokusil jsem se zde podat několik důvodů, proč se domnívám, že starozákonní legenda o potopě není čistě dílem židovských učenců či kněží-logické, historické, literárně-komparativní i čistě hypotetické nápady. Považuji je za relativně kvalitní, a i když žádný není stoprocentně neprůstřelný, dohromady myslím dávají dohromady vysokou pravděpodobnost správnosti.

Jób a „Muž beze jména“

I pro biblickou knihu Jób bychom mohli nalézt protejšek u Sumerů. Příběh nezaviněného a nezaslouženého utrpení zdá se fascinoval starověké Židy natolik, že se rozhodli ho přepracovat a zasadit do vlastního kulturního rámce. Leč stopy tohoto činu nebyly zahlazeny (pokud se o to kdy kdo vůbec snažil), a tak když po tisíciletích spatřily opět hliněné tabulky s originálem (alespoň pokud víme) sluneční svit, na podobnost se přišlo. Nález byl učiněn v troskách sumerského města Nippuru.⁷¹

⁷¹ KRAMER, Samuel Noah. *Historie začíná v Sumeru*. Praha: Klub čtenářů, 1965. s. 118.

Když člověk čte oba texty pozorně, neujde mu jedna zajímavá drobnost. Těžko bychom se mohli dohadovat, čím je to způsobeno, zdali důrazem každého národa na různé věci, či jen osobním názorem autora, nebo něčím zcela jiným, ale oba naše hlavní protagonisty trápí dosti rozdílné věci.

Zatímco Jób je sužován nejprve ztrátou a zničením svého rozsáhlého majetku (ze stylu vyprávění v knize Jób i jinde ve Starém zákoně získávám dojem, že i synové a dcery se počítali v této době svým způsobem mezi majetek), následovaného krutou a bolestnou nemocí, Sumeřana trápí ztráta společenské reputace, ztráta přátel a jejich zrada, ponížení před hlupáky a z toho plynoucí deprese z čehokoli, co dělá. Pravda, v jistém smyslu je můj postřeh nedůležitý, možná, že za touto skutečností hledám více, než se tam skrývá, ale zdálo se mi to nezvyklé a zasluhující uvážení.

Trochu překvapivé je také to, že zatímco hrdina biblického vyprávění má jako obvykle vlastní jméno, u jeho sumerského protějšku tomu tak není. Jistě se v tom odráží především záměr, s jakým byly díla sepsána. O tom v dalších odstavcích.

Co se týče náplně a stylu obou děl, sumerský text má ráz „poučení synovi“, klasický literární žánr starověku. Začátek a konec mají formu vyprávění, první část vysvětluje, čemu je vlastně věnována skladba, poslední pak popisuje, jak to všechno dopadlo, střed je dlouhým monologem trpícího, kde popisuje, co ho mrzí, proč ho to mrzí, odvolává se na svou rodnou matku i matku zástupnou a obě prosí, aby za něj orodovaly u jeho boha, doslova kvílely a plakaly před ním, aby omilostnil jeho, zavrženého z boží přízně. Vypočítává, že neví o ničem, čím by se provinil, přesto přiznává, že nikdo se nerodí bez hříchu a je připraven přiznat veřejně veškeré své viny proti bohu, i ty neviděné, když on mu je laskavě sdělí a jeho muka pak ukončí a obnoví ho v jeho postavení.

Hebrejský text je myslím poněkud komplikovanější. Většina toho důležitého je zapsána v dialogu, ať už Jóba s přáteli či na konci Jóba s Bohem. Zpočátku je Jób zoufalý z toho, co se mu stalo, a svým přátelům, kteří ho přišli podpořit a pomoci mu, odsekává a

odbyvá je. Dohadují se spolu o různých příčinách Jóbova stavu, ale ani tehdy on Boha přes všechny obtíže nepohaní, neobviní ho z nespravedlnosti a neřekne proti němu křivé slovo. Následně se zapojí dosud nezúčastněný Elíhú a zdůrazní roli Boha v životě a nicotnost lidského filosofování (což je nejspíše smysl sepsání celé skladby), načež se zjeví sám Bůh a promlouvá k nim všem, vyjmenovává své stvořitelské činy a dává lidem poznat, že jsou jen prach. Jób se chová velmi uctivě a Bůh se tedy přesvědčí o pravosti Jóbova srdce a restituuje jeho majetek, rodinu i čest a zdraví.

Pozoruhodností pro mě určitě je, že celý tento kolotoč událostí, ubližujících Jóbovi i přes jeho předešlou bohabojnost, je způsoben tím, že se Satan s Bohem spolu vsadí, zda Satan dokáže Jóba od Boha svést či nikoliv, takže zatímco Satan má Jóba v moci, Bůh od něho svou ochrannou ruku stáhne a sleduje, co se bude dít.

Pro zjednodušení nyní opět umístím srovnávací tabulku.

Sumerský text	Kniha Jób
Nejmenovaný hrdina	Jób
Utrpení nevyvolané vlastní vinou	Utrpení nevyvolané vlastní vinou
Věrnost osobnímu bohu, snaha se stavem věcí něco dělat pomocí modliteb a zaříkání	Zoufalství, úvahy o smyslu života, přání smrti, přesto neporušená věrnost Bohu, i když blízko zpochybnění Boží spravedlnosti
Osobní bůh vyslyšel prosby postiženého a obnovil jeho dřívější postavení a moudrost	Bůh Jóbovi uznal jeho věrnost, obdařil ho znovu svou přízní, kterou dokonce zdvojnásobil, co se Jóbova majetku týče, a vyléčil ho z jeho nemoci

Společné tedy oba muži mají to, že před intervencí shůry si žijí spokojený život, jeden má ovce a syny, druhý vážnost, moudrost a respekt. Pak dojde k tomu, že se něco změní, najednou jim není přáno, nedaří se a o vše přijdou. Pozoruhodný je pak rozdílný přístup obou k problému.

Sumeřan pláče, nařiká ke svému bohu hned od začátku, ospravedlňuje se a žadoní. Jób zatím sedí v prachu a říká si, že

nejlepší ze všeho by bylo umřít, nebo dokonce ani nespátřit světlo světa a všechno se mu zdá beznadějně.

V závěru bych rád znovu vypíchnul těch několik nestandardních záležitostí. V první řadě by to byl určitě důvod, proč se Jób do oné situace dostal, dále pak velmi odlišný způsob myšlení obou autorů (nebo národů?) a jejich priority. Myslím, že by to mohlo vést k dalšímu zamyšlení.⁷²

Eden a Dilmun

Jak jsem postupně shromažďoval materiál k této práci, bylo pro mě stále těžší představit si, že vyprávění o ráji, kde bylo vše jednoduché, bezpracné a bezstarostné, jehož jakousi představu má podle mě v sobě i ten, kdo o žádném náboženství nikdy neslyšel, by nemělo svou podobu i v nejstarší nám známé kultuře. Podle očekávání jsem na tento námět narazil vskutku záhy.

Samuel Kramer mě přivedl na stopu a prozradil název báje, „Enki a Ninchursag“, kde se hovoří o něčem, v čem by se na ráj rozpomenul nejspíše každý.⁷³ Mýtus ovšem neobsahuje pouze tento popis, ale i další děje, kde se dozvíme o původu Evině a prvotním hříchu, těm se však budeme věnovat až v následující kapitole.

Co se týče prostého popisu ráje, nacházíme zcela zjevné paralely mezi sumerskou a biblickou verzí. V obou byla tato země čistá, bez hříchu, smrti, nemoci, či stáří. Nic nebylo pokaženo, nic nebylo zlé, smutek neexistoval (viz obr. 14). V odborných i neobdobných publikacích věnovaných konfrontaci našich dvou náboženských systémů je hojně zdůrazňována cesta, jakým oba ráje přišly k vodním zdrojům a tudíž ani já se nemohu vyhnout tomu to zde přednést. Biblické „Jen záplava vystupovala ze země a napájela celý zemský povrch.“, (Gn, 2:6) silně připomíná „pramenitá voda vytryskne pro Tebe ze země“ (Enkiho odpověď Ninskile, vládkyni

⁷² Vypracováno na základě Knihy Jób, a textu z The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature, *A man and his god*, <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.5.2.4&display=Crit&charenc=gcirc&lineid=t524.p5#t524.p5>, Faculty of Oriental Studies, University of Oxford, aktualizováno 24. 10. 2006.

⁷³ KRAMER, Samuel Noah. *Historie začíná v Sumeru*. Praha: Klub čtenářů, 1965. s. 137-143.

Dilmunu, na otázku, jak má vládnout tam, kde není kapka vody).⁷⁴

Shoda panuje taktéž v geografickém popisu lokace tohoto ráje. Sumerové píší o „zámořské zemi, kde slunce vstává“, čili východě, i Židé pak umísťují Eden na tuto světovou stranu, „A Hospodin Bůh vysadil zahradu v Edenu na východě...“ (Gn, 2:8).

Ohledně reálné pozice tohoto místa se dlouho vedly a stále vedou spory. Odborníci kladou Dilmun na různá místa okolo dnešního Perského zálivu, nedávno se však briské badatelce Harriet Crawford podařilo velice přesvědčivě prokázat, že dávný ráj Dilmun se nacházel na ostrově Bahrajn. Dokládá to archeologickými nálezy a tím, že ostrov odpovídá většině popisů z mytologických příběhů, jež se nám zachovaly. Ve své práci mimo jiné zmiňuje i objev části sochy ochranného boha Dilmunu.⁷⁵ Důkazů předkládá poměrně mnoho, takže myslím, že v této chvíli můžeme hovořit o nejlépe prokázaném dostupném tvrzení.

Pozoruhodná je i etymologie biblického pojmenování ráje, Eden. Neexistuje konsenzus, pokud se jedná o otázku původu slova, a teorií je opět několik. Nejskeptičtější možnost je, že název Eden pochází ze západosemitských jazyků, a jistě to může být pravda.

Pro nás jsou ale ožehavější názory, že se jedná o přejímku ze sumerštiny, buď přes akkadštinu, nebo přímo. V sumerštině existovalo totiž slovo ED.IN, znamenající „pláň“, nebo „step“⁷⁶, které mohlo dobře posloužit k tomuto účelu. My sice známe Eden jako „zahradu“, ale než tam Bůh stromy vysadil, nebylo tam nic, byla to jen pustá pláň, neboli ED.IN. Z výše citovaného verše z Bible (Gn, 2:8) nám podle mě jasně vyplývá, že Eden existoval už předtím, než se z něj Bůh rozhodl učinit zahradu, tudíž na rozdíl od autora článku Tsumury bych možnost přímé přejímky zcela nezatracoval. Jedná se sice jen o teorii, ale myslím, že je namístě.

⁷⁴ Převzato z The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature, *Enki and Ninhursaga*, <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.1.1.1&display=Crit&charenc=gcirc&lineid=t111.p2#t111.p2>, Faculty of Oriental Studies, University of Oxford, aktualizováno 24. 10. 2006.

⁷⁵ CRAWFORD, Harriet. *Dilmun and its Gulf neighbours*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. s. 1-3.

⁷⁶ HESS, Richard - TSUMURA, David Toshio, ed. *I studied inscriptions from before the flood: Ancient Near Eastern, Literary and Linguistic Approaches to Genesis 1-11*. Vol. 4. Winona Lake: Eisenbrauns, 1994. s. 40-41.

Následující tabulka ve stručnosti zdůrazní to nejdůležitější.

Sumerský mýtus	Genesis
Dilmun	Eden
Na východě	Na východě
Země, jenž nezná žádné nemoci, stáří, má vše co potřebuje, to co odtamtud pochází je zdaleka nejkvalitnější, země bez hříchu	Člověk by byl nesmrtelný, kdyby nezhřešil, ničeho neměl nedostatek, nic ho netrápilo, původně také země bez hříchu
Původně vysušená země bez života, zavlažena vodami z pod povrchu na pokyn bohů	Původně vysušená země bez života, zavlažena vodami z pod povrchu na pokyn Boha

Styčné body jsou tedy snad jasné. Další se nacházejí v následující kapitole s tématem sice jiným, leč přímo navazujícím, postaveným dokonce na stejném mýtu, jak již bylo výše řečeno. Závěrem lze snad říci, že by žádnému nezaujatému čtenáři nemělo být zatěžko přiznat alespoň díl pravdy badatelům, kladoucím biblický ráj do ráje sumerského.

Eva, Nin-Ti a prvotní hřích

Jak bylo již řečeno, tento oddíl bude vysvětlovat „původ“ Evy, podle světových monotheismů pramatky všech lidí. Budu se zde hodně odvolávat na již mnohokrát citovanou Kramerovu publikaci, jelikož by mi má neznalost sumerštiny ani nedovolila k tomuto předmětu jakkoli zcela samostatně přistoupit; jazykový rozbor textu je v tomto případě naprostou nezbytností. Původní myšlenku prvotního hříchu pak tedy jde opět vystopovat již z anglického překladu.

Na rozdíl od knihy Genesis, v sumerské mytologii předchází „prvotní hřích“ stvoření Nin-Ti, tehdy ale samozřejmě nebyl takto nazýván. Nedopustil se ho člověk, ale bůh, a dokonce jeden z nejvyšší čtveřice, Enki. Nyní myslím je na místě převyprávět ve zkratce zbytek báje „Enki a Ninchursag“.

V první části jsme se dozvěděli o stvoření Dilmunu, o jeho nádheře a blaženosti. Střední část popisuje, jak Enki prostopášně „tvoří“ další bohyně, tím, že přivede nejprve Ninchursag do jiného

stavu, pak její dceru, dceru její dcery, a poslední je Uttu, bohyně přadlen.

Pro nás bude zde zásadních posledních devadesát veršů, u nichž ovšem nelze určit, jakým způsobem navazují na ty předchozí. Poslední zachované řádky o Uttu sdělují, že hořekuje nad tím, že se nechala od Enkiho opít a svést, načež jí Ninchursag pomůže a zabráni jejímu těhotenství. Pak zeje mezera a následuje už poslední pasáž, kde Ninchursag začíná vysazováním osmi rostlin. Proč tak činí, nevíme. Můj osobní odhad je takový, že již měla dost Enkiho výstřelků (koneckonců v některých mýtech byli manželé) a připravila mu v těch osmi rostlinách past, protože věděla, že se o ně Enki bude zajímat a uvrhne na sebe prokletí. Druhou možností by mohlo být, že ji o toto požádala sama Uttu, jako odplatu za ztracené panenství a čest. Ať je pravda zde nebo kdekoli jinde, musíme tuto debatu nyní ukončit, protože nemáme žádných důkazů pro ani proti.

Co se tedy dělo dále? Enki samozřejmě rostliny pozřel, načež smrtelně ochořel na osm částí těla, načež se Ninchursag spokojeně odebere do ústraní, aby ji nikdo nežádal o pomoc. Enki leží na smrtelné posteli a ostatní bohové si s tím nevědí rady. Nakonec se jim ovšem podaří sehnat Ninchursag a ta přecejen začíná s ozdravným procesem. Ptá se Enkiho, co má za problémy a postupně tvoří ozdravná božstva, čímž se dostáváme k jádru této kapitoly, zde budu tedy parafrázovat Kramera.⁷⁷

Jednou z oněch nemocných částí je také žebro (pro zajímavost, Enkimu také smrtelně onemocněly vlasy). Ninchursag tedy vytvoří Nin-Ti, neboli „paní-žebra“, aby Enkiho vyléčila. Potíž je ovšem v tom, že sumerský výraz „ti“ znamená nejen žebro, ale také „dávati žít“. Hebrejské חַיָּה, v přepisu Ḥavva, neboli česky Eva, znamená v překladu taktéž „Žijící“⁷⁸, „Živa“ (Gn, 3:20).

V tomto případě se neodvažuji jakéhokoliv soudu, co se týče originality/přejímání v hebrejské bibli, protože uznávám i argument, že pojmenovat matku všech živých lidí „Žijící“ je přecejen do značné

⁷⁷ KRAMER, Samuel Noah. *Historie začíná v Sumeru*. Praha: Klub čtenářů, 1965. s. 140.

⁷⁸ <http://www.hebrewnamedictionary.com>.

míry nasnadě. Pravdou zůstává, že se o možné „Evě“ dozvídáme ze stejného mýtu jako o ráji a „prvotním hříchu“, což jsou dvě záležitosti biblické Evy se zásadně dotýkající. Nicméně podobnost tam je, a proto bylo nezbytné o tom zde pojednat.

Dále se nevyhnutelně musíme věnovat i druhé části názvu kapitoly, „prvotnímu hříchu“. Jak jsem již zmiňoval, v sumerské mytologii přišel hřích před Evou, byl de facto příčinou jejího stvoření, naopak v Bibli je její existencí podmíněn. Eva byla svedena Hadem, aby okusila ze stromu poznání a následně k tomu přiměla i Adama (viz obr. 15), trest pochopitelně následoval. Člověk tím poznal dobré i zlé, jako Bůh (Gn, 3:5, 3:22).

Jak to bylo s Enkim je již napsáno výše. Rostliny Enki pozřel, protože neznal (ani ony neznaly) jejich osud, a vskutku tak učinil, volně přeloženo „Enki určil osudy oněch rostlin, vložil jim poznání jejich osudu do srdce,“. Jednalo se tedy o poněkud odlišné poznání, ale nikterak nedůležité.

V obou příbězích byli viníci potrestáni. V Bibli vyhnáním z ráje; Adam těžkou lopotou kvůli obživě, za to že poslouchal svou ženu, Eva porodními bolestmi a podřízeností muži, Had pak tím, že se měl celý život plazit prachem a být lidmi pronásledován (Gn, 3:14-19). Enki byl zlomen osmero nemocemi, takže byl na pokraji smrti.

Krom těchto příkladů podařilo se mi přijít na ještě jeden hypotetický, který jsem nikde jinde nezaznamenal. Je to zřejmě příliš teoretické, takže se tím dříve nikdo víc nezabýval, nicméně tvrdím, že by mohlo být pojitko mezi biblickým Hadem, a Isimudem, Enkiho poslem a druhem. Isimud je krom spolupráce s Enkim známý především tím, že má dvě tváře, každou hledící na opačnou stranu (viz obr. 16).⁷⁹ S trochou představivosti by se dalo říci to samé i o Hadovi, jehož tělo má dva zdánlivě identické konce, a kde má hlavu se dá usoudit jen z toho, kterým směrem se pohybuje.

V našich příbězích to jsou Had a Isimud, kteří zprostředkují hřích pro hříšníky, Had Evu zláká sladkými řečmi a Isimud rostliny

⁷⁹ JORDAN, Michael. *Dictionary of Gods and Goddesses*. 2. ed., New York: Facts on File, 2004. s. 141.

Enkimu rovnou donese. Viděl bych to jako možný styčný bod, ale je to jen těžko prokazatelná teorie, toho jsem si vědom.

Vzhledem ke spletitosti kapitoly tentokrát konečnou tabulku umísťovat nebudu, takže zbyde jen slovní závěr. Mýtus o „prvotním hříchu“, kdy víník toužil po vědění, jež mu nepříslušelo a byl potrestán, je myslím doložen relativně dobře, s Evou a Hadem je to komplikovanější. Sounáležitost Hada a Isimuda je čistě moje inovace, za kterou těžko mohu dávat ruku do ohně, Eva a Nin-Ti mohly být klidně jazykovou hříčkou nebo spolu nemusí souviset vůbec, přesto sem podle mě patří.

Jistě je tento oddíl lehce napadnutelný, jsem si jeho křehkosti vědom, ale na druhou stranu nabízí pro srovnávací vědu náboženskou zajímavý materiál a námět. Své místo by zde měl rozhodně mít.⁸⁰

První rána sumerská?

Záměrně zde parafrázuji obecně přijímaný název události z biblického Exodu, protože se domnívám, že příběh o této ráně, údajně postihnoucí Egypt ve starověku, mohl mít svou starší podobu již o mnohá staletí dříve.

V Exodu se Mojžíš snaží vysvobodit svůj lid z otroctví (do kterého se sám dobrovolně upsal) u faraona. Ten samozřejmě nechce a tak Bůh skrze Mojžíše s Áronem sesílá na Egypt jednu pohromu za druhou, aby faraon uvěřil v sílu Boha a propustil Hebreje na svobodu. Všechny nás zajímat nebudou, zabývat se budeme jen tou první a sedmou, transformací vody na krev a bouří.

V naší sumerské báji nejde zdaleka o tak vznešené pohnutky, jako osvobození z otroctví, přesto jsou boží tresty podobné, zajímavá je především právě ona první rána. K našemu tématu relevantní část vypráví, jak zahradník Šukallituda pěstoval ve své zahradě zeleninu, ale ta mu neustále kvůli větru a slunci umírala, a tak zasadil veliký

⁸⁰ Vypracováno na základě textu z The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature, *Enki and Ninhursaga*, <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.1.1.1&display=Crit&charenc=gcirc&lineid=t111.p2#t111.p2>, Faculty of Oriental Studies, University of Oxford, aktualizováno 24. 10. 2006.

strom. Ten se pak rozrostl natolik, že když měla Inanna cestu kolem a byla unavená, přilákal ji jeho stín ulehla pod ním. Zahradník byl ovšem božskou kráskou okouzlen, a protože tvrdě spala, pod stromem ji zneužil. Ona když se vzbudila, zjistila, co se stalo a začala zuřit, on se ale schoval ke svému otci a pak do města, kde nebyl k nalezení. Inanna tedy ze vzteku proměnila všechnu vodu na krev, „naplnila všechny studny v Zemi (=Sumer) krví, takže sady byly zalévány krví..“. Ani pak ho nenalezla, načež se přihnala na bouřkovém mraku a zaplavovala Zemi, s žádným výsledkem. Poslední, čím zaútočila na Sumer, je nám bohužel kvůli stavu tabulky nesrozumitelné. Nakonec zahradníka s pomocí svého otce vypátrala a nechala ho zemřít na poušti, ale vzhledem k tomu, že se jí přiznal, slíbila mu, že jeho jméno nezahyne a nechala o něm zpívat písně (tak jsem to alespoň pochopil já, závěr skladby je opět zčásti fragmentární).

Trestání země bouřemi a záplavami není jistě v mytologiích nic originálního, ale proměňování vody na krev podle mého rozhodně běžné není. V publikaci *The plagues of Egypt: archaeology, history and science look at the Bible* jsem se dočetl o existenci dvou autentických papyrů, hovořících o podobném neštěstí ve starověkém Egyptě. Jejich datace je nejistá, takže nelze s jistotou určit, z jaké doby pocházejí, ale je tu možnost, že Židé obarvenou řeku zažili na vlastní kůži a tudíž se v tomto případě neinspirovali u Sumerů. Tato možnost tu ale stále zůstává nepopřena a proto jsem do své práce tuto stať umístil.

Podle vědeckého bádání mnoha oborů mohly být příčinami tohoto stavu Nilu různé věci. Od rudého saharského prachu, sfouknutého do řeky, vodních řas, zamoření mikroorganismy či bahnem z jihu až po vulkanický prach.⁸¹ Ať změnu barvy vody v Nilu na rudou způsobilo cokoli z výše zmíněných, pravděpodobně mohla být i katastrofa v Mezopotámii způsobena tím samým nebo jedním z těchto důvodů.

⁸¹ TREVISANATO, Siro Iginio. *The plagues of Egypt: archaeology, history and science look at the Bible*. Piscataway: Gorgias Press, 2005. s. 21-27.

Závěrem lze tedy říci pouze to, že v obou náboženských systémech lze nalézt zmínku o proměně vody na krev z vůle transcendentní bytosti. Nakolik se ve Starém zákoně jedná o inspiraci z Mezopotámie není možné zodpovědně rozhodnout, protože nelze určit, zdali si jeho tvůrci (či jejich předkové) podobnou katastrofu doopravdy sami zažili či nikoliv.⁸²

První zmrtvýchvstání

Tentokrát sumerské mytologii nenacházíme protějšek ve Starém, ale Novém zákoně. Příběh Ježíše, který kázal, byl obviněn, odsouzen, ukřižován jako nejhorší zločinci té doby a posléze vstal z mrtvých, aby se zjevil apoštolům a následně se připojil na nebi k Bohu, svému otci, vyprávějí evangelia, vzkříšení je pak popsáno v Mt, 28, Mk, 16, L, 24 a J, 20.

Píše se tam, že třetího dne, když byl hrob otevřen, vstoupili učedníci Ježíšovi do hrobu, ale on tam nebyl. Zjevil se jim později toho dne a dne následujícího a pak ho spatřili, kterak vstupuje na nebe. Důvodem jeho smrti by v moderních termínech byla nepohodlnost režimu-jeho kázání byla sice založená na tehdejším židovském náboženství, ale objevovalo se v nich i mnoho novot, které nebyly po chuti vládnoucím vrstvám.

Naproti tomu v sumerském mýtu je celý koloběh událostí způsoben zcela prozaickou touhou po moci. Bohyně Inanna, „ta, co požadovala nebesa“, tj. jim vládla, chtěla prosadit svou vůli i v podsvětí, kde ovšem její sestra, Ereškigal, představovala nejvyšší moc. Inanna si vzala na sebe odznaky královské moci a šperky, které jí měly ochraňovat, a vydala se do podsvětí. Než ale vyrazila, instruovala svou věrnou pobočnici, Ninšubur, aby v případě, že se nevrátí, za Inannu orodovala u Enlila, Nanny a u Enkiho. V podsvětí je ale postupně připravena o svou ochranu, načež je svou sestrou a Anunnaky zabita. Ninšubur tedy oroduje u Enkiho, který vymyslí

⁸² Vypracováno na základě Ex, 7:17-26 a textu z The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature, *Inana and Šu-kale-tuda*, <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.1.3.3&display=Crit&charenc=gcirc&lineid=t133.p1#t133.p1>, Faculty of Oriental Studies, University of Oxford, aktualizováno 24. 10. 2006.

složitý plán, jak Inannu osvobodit. Dvě stvoření, speciálně stvořená pro tento účel, přinesou vodu a pokrm života, vyslouží si od Ereškigal Inannino tělo a ožíví ji. Ta se ale nesmí vrátit trvale na povrch, pokud za sebe nepřivede náhradu. Aby při hledání náhradníka neutekla, provázejí ji démoni. Celá báje končí tím, že za sebe pošle do podsvětí svého muže, Dumuziho, protože jako jediný před ní nepadl do prachu a ani se ji nesnažil pomoci, když byla mrtvá. Pak své volby lituje a jeho oplakává, a od té doby Dumuzi tráví půl roku nad zemí a půl roku pod ní.

Z podzemní říše se navrátil i Enkidu, spojenec Gilgamešův, ale v jeho případě došlo k něčemu jinému. Nezemřel ani na zemi, ani pod ní, ale sestoupil dobrovolně, aby získal zpět Gilgamešovy věci, jež tam spadly, a podsvětí ho pohltilo, nepropustilo ho zpět. Vrátil se pak sice krátce nahoru, ale již jen jako stín.⁸³

Představa posmrtného života je společná všem hlavním, víceméně samostatným, literárním, ranným kulturám. Mezi ně zahrnujeme krom mezopotámské také egyptskou, čínskou, indickou a mezoamerickou. Ostatní ranné literární civilizace jsou považovány za buď přímo odvozené, nebo natolik propojené s jinými, že je nelze označit za samostatné. Pro nás zásadní je, že židovská kultura vychází především z té mezopotámské.⁸⁴

Tyto kultury pak, co se představ o dalším dění po smrti týče, měly několik styčných bodů: vystoupení na nebe, interakce s mrtvými (zahrnující právě naše zmrtnýchvstání), temnotu nebo temnou cestu do záhrobí, vztah k předkům, přítomnost Světla nebo bytost Světla (při umírání), hodnocení života/pohled na svět, překážky při cestě do záhrobí, věstby/jednotu (s vesmírem, přírodou...)/osvícení, jiné místo či výchozí bod jakožto zásvěti.⁸⁵ Všechny výše zmíněné kultury se tedy k těmto tématům více či méně vyjadřovaly, a své názory a myšlenky pak šířily do okolního světa.

⁸³ The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature, *Gilgameš, Enkidu and the nether world*, <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.1.8.1.4&display=Crit&charenc=gcirc&lineid=t1814.p13#t1814.p13>, Faculty of Oriental Studies, University of Oxford, aktualizováno 24. 10. 2006.

⁸⁴ SUSHAN, Gregory. *Conceptions of the Afterlife in Early Civilizations: Universalism, Constructivism and Near-Death Experience*. Londýn: Continuum, 2009. s. 25-27.

⁸⁵ Tamtéž, s. 157-160.

Podobnost mezi Ježíšovým zmrtvýchvstání a Inanniným návratem z podsvětí je nepochybná. Oba zemřeli, a přesto byli navraceni do světa, aby pokračovali ve svém díle, okolnosti se samozřejmě různí. Pokud zde ovšem předložíme otázku přejímání ze sumerské mytologie, myslím, že je jen minimální šance, že v tomto případě k tomu došlo.⁸⁶

⁸⁶ Kapitola vypracována na základě Mt, 28, Mk, 16, L, 24 a J, 20 a The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature, Inana's descent to the nether world, <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/cgi-bin/etcsl.cgi?text=t.1.4.1&display=Crit&charenc=gcirc&lineid=t141.p1#t141.p1>, Faculty of Oriental Studies, University of Oxford, aktualizováno 24. 10. 2006.

Závěr

Tato práce se rozhodně nesnaží být vyčerpávajícím, všeobsahujícím výčtem všech paralel mezi starověkými texty sumerskými a Biblií. Oněch paralel je samozřejmě mnohem víc, než jsem zde načrtl, ale pro naše potřeby jsem několik z nich vybral a zaobíral se jimi hlouběji, než bych mohl v případě, že bych pouze stručně vyjmenoval a vysvětlil většinu nebo větší množství těch, o kterých jsem se dozvěděl. V těchto kapitolách jsem se čtenáři snažil i zevrubně přiblížit obsah dávných mýtů, protože se domnívám, že to bylo nezbytné kvůli menšímu všeobecnému povědomí o nich.

Myslím, že jsem informace podal celkem přehledně, v případě konfrontování mýtů jsem se na vhodných místech pokusil vložit tabulky. Tam kde nejsou, jsem tak učinil, protože struktura tabulky nedovolila názorně záležitost promítnout, nebo bylo jen minimum údajů ke srovnávání.

Snahou mojí bylo vybrat ze sumerských mýtů a Bible ty příběhy, které by mohl znát i laický čtenář s jen minimálním předchozím vzděláním v náboženství a v případě zájmu o studium by se v tomto textu neztratil. Opatřit pak dílo pokud možno kvalitní bibliografickou podporou v jazycích, jaké ovládám a mohu tudíž zhodnotit jejich kvalitu, bylo mým druhým cílem. Jsem si plně vědom toho, že některé z publikací nejsou svým datem sepsání již zcela moderní, ale informace z nich získané jsem se vždy pokoušel i ověřit z jiných zdrojů, takže by v tomto snad nějaký zásadní problém být nemusel.

Dále bych se rád omluvil za absenci některých vynikajících knih v bibliografii. V první řadě bych určitě ocenil *Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* od J. B. Pritcharda, které by mi byly zcela jistě velkým přínosem, dále pak *Sumer and the Sumerians* od Harriet Crawford. Neměl jsem je k dispozici kvůli jejich přílišné finanční náročnosti. *The Sumerians* od Sira Leonarda Woolleyho se mi pak z technických důvodů dostali do ruky až v momentě, kdy jsem

měl již prakticky celý text dokončený. Určitě by se dalo nalézt množství dalších titulů, které jsem použít mohl a nepoužil, ale časové omezení mi nedovolilo se práci věnovat dále.

Netvrdím, že to, k čemu jsem zde došel, musí být bezpodmínečně pravda, to platí pro historickou i srovnávací část. Pokud hovoříme o době takto vzdálené, jen ve výjimečných případech můžeme prohlásit o něčem, že to určitě je tak, jak se domníváme, že všemu přikládáme správný význam. Naopak, ve většině tvrzení se jedná jen o vyšší či nižší pravděpodobnosti; zda vykládáme texty či nálezy správně, se lze jen dohadovat. Proto je třeba brát veškeré důkazy a poznatky s rezervou.

Přisoudíme-li ovšem našim údajům status alespoň částečné pravdy, musíme se s tím také nějakým způsobem umět vypořádat. Pro spoustu nevědomých věřících by mohl být šok, kdyby jim bylo řečeno, že Boha uctívají na základě příběhů a motivů, které již před pěti tisíci lety choval v srdci jim naprosto neznámý národ.

Je ale třeba zdůraznit, že i kdyby bylo nevyvratitelnými důkazy potvrzeno, že ve všech zmíněných i nezmíněných paralelách sumerských mýtů a Bible se skutečně jedná o přejímky a literární krádeže, nic z toho by nemělo žádným způsobem degradovat či snižovat význam a morální a duchovní hodnotu, kterou Bible představuje dnes a kterou po tisíciletí představovala. Naopak, třetím cílem této práce bylo ukázat, že i díky Bibli se nám dodnes zachovaly některé mravní zásady, zprostředkované nevědomky výchovou a celým systémem myšlení v „západním světě“, postaveném na Bibli, které by se jinak mohly ztratit ve víru let. Zároveň s tímto cílem šlo ale i o to, vypíchnout skutečnost, že to byla moudrost a zkušenosti nejstarší známé lidské civilizace, které Bible zachovala.

Bibliografie

HORYNA, Břetislav. *Úvod do religionistiky*. Praha: Oikoymenh, 1994.

HROZNÝ, Bedřich. *Nejstarší dějiny přední Asie a Indie*. Praha: Melantrich, 1943.

GLASSNER, Jean-Jacques. *34 .století př. n .l .až 539 př. n. l.*. Praha: Lidové noviny, 2004.

NOVÁKOVÁ, Nea - PECHA, Lukáš - RAHMAN, Furat. *Dějiny Mezopotámie*. Praha: Karolinum, 1998.

MOSCATI, Sabatino. *Staré semitské civilizace*. Praha: Odeon, 1969.

DIEZ, Ernst. *The Ancient Worlds of Asia: From Mesopotamia to the Yellow River*. New York: G. P. Putnam's Sons, 1961.

TINNEY, Steve. *A New Look at Naram-Sin and the Great Rebellion*. Journal of Cuneiform Studies, vol. 47. Boston: American Schools of Oriental Research, 1995.

ROGERS, Robert William. *A History of Babylonia and Assyria*. Vol. 1. New York: Eaton & Mains, 1900.

ROGERS, Robert William. *A History of Babylonia and Assyria*. Vol. 2. New York: Eaton & Mains, 1900.

HOOKE, Samuel Henry. *Babylonian and Assyrian Religion*. Watford: The Mayflower Press, 1953.

SEGERT, Stanislav. *Starověké dějiny Židů*. Praha: Svoboda, 1995.

MEADE, Wade. *Road to Babylon: Development of U. S. Assyriology*. Leiden: Brill, 1974.

KING, Leonard William. *A History of Sumer and Akkad*. Londýn: William Clowes and sons, Ltd., 1923.

LARUE, Gerald. *Old Testament Life and Literature*. Boston: Allyn and Bacon, 1968.

TOYNBEE, Arnold. *A Study of History, Volume XII., Reconsiderations*. Londýn: Oxford University Press, 1961.

McDONALD, Lee Martin - SANDERS, James, ed. *The Canon Debate*. Peabody: Hendrickson Publishers Inc., 2002.

KRAMER, Samuel Noah. *Historie začíná v Sumeru*. Praha: Klub čtenářů, 1965.

KRAMER, Samuel Noah, ed. *Mytologie Starověku*. Praha: Orbis, 1977.

LEICK, Gwendolyn. *A Dictionary of Ancient Near Eastern Mythology*. Londýn: Routledge, 1991.

HADLEY, Judith. *The Cult of Asherah in Ancient Israel and Judah: Evidence for a Hebrew Goddess*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

STUCKEY, Johanna. *The Great Goddesses of the Levant*. Journal of the Society for the Study of Egyptian Antiquities, Vol. 30. Toronto: The Society for the Study of Egyptian Antiquities, 2003.

CRAWFORD, Harriet. *Dilmun and its Gulf neighbours*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

HESS, Richard - TSUMURA, David Toshio, ed. *I studied inscriptions from before the flood: Ancient Near Eastern, Literary and Linguistic Approaches to Genesis 1-11*. Vol. 4. Winona Lake: Eisenbrauns, 1994.

JORDAN, Michael. *Dictionary of Gods and Goddesses*. 2. ed., New York: Facts on File, 2004.

TREVISANATO, Siro Igino. *The plagues of Egypt: archaeology, history and science look at the Bible*. Piscataway: Gorgias Press, 2005.

SUSHAN, Gregory. *Conceptions of the Afterlife in Early Civilizations: Universalism, Constructivism and Near-Death Experience*. Londýn: Continuum, 2009.

DIMITROV, Petko - DIMITROV, Dimitar. *The Black Sea, the Flood and the Ancient Myths*. Varna: Slavena, 2004.

UPHILL, Eric. *Egyptian Towns and Cities*. Oxford: Shire Publications LTD, 2001.

Internetové zdroje (dostupné online ke dni 25.3.2010)

The Electronic Text Corpus of Sumerian Literature, Faculty of Oriental Studies, University of Oxford, <http://etcsl.orinst.ox.ac.uk/>, aktualizováno 24. 10. 2006

[LOGANATHAN, Kethesh. *Lexical Correspondences between Sumerian and Dravidian.*](http://www.azargoshnasp.net/recent_history/pan_turkist_philosophy/sumd/sumeritamil1.htm)
http://www.azargoshnasp.net/recent_history/pan_turkist_philosophy/sumd/sumeritamil1.htm, [198-].

[Encyclopædia Britannica. 2010. Encyclopædia Britannica Online.](http://www.britannica.com/EBchecked/topic/199520/Ezra)
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/199520/Ezra>.

<http://www.hebrewnamedictionary.com>.

LOVE, Anthony Michael. *Sumerian Deities*.

http://www.sarissa.org/sumer/sumer_g.php, aktualizováno 2004.

Obr. 1-Keramika doby obeidské

http://farm1.static.flickr.com/28/64326060_2c44f2e3a7.jpg

http://www.hartford-hwp.com/image_archive/ue/pottery03.jpg

Obr. 2-Mapa úrodného pŕlměsíce

<http://daviderrick.files.wordpress.com/2007/09/fertile-crescent.png>

Obr. 3-Eannatumova supí stéla

<http://www.uned.es/geo-1-historia-antigua-universal/ACADIOS/vultures.jpg>

Obr. 4-Narám-Sinova vítězná stéla z boje proti Lullubitům

http://s3.amazonaws.com/readers/2009/06/03/victorysteleofnaramsin9062_1.jpg

Obr. 5-Asyrský reliéf znázorňující válečnou akci asyřanů s pomocí Aššurovou

<http://www.mailstar.net/winged-disc-Assyria.jpg>

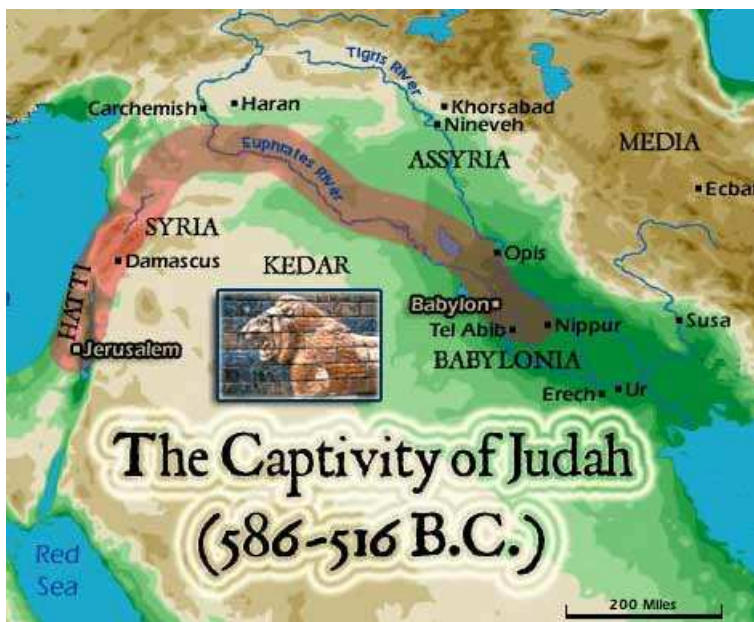
Obr. 6-Symbol asyrského boha Aššura

<http://www.crystalinks.com/AsshurZ.jpg>

Obr. 7-Svítek Tóry

<http://www.summagallicana.it/lessico/t/Torah%20di%20Rodi.jpg>

Obr. 8-Poutř zajatých Židů do Babylónu

http://plainbookofmormon.com/images/captivity_of_judah_babylon.jpg

Obr. 9-Bůh Enki

http://www.robertphoenix.com/content/wp-content/uploads/2009/04/copia_de_enki.jpg

Obr. 10-Bohyně Inanna

<http://neferkaminanu.files.wordpress.com/2009/11/inanna.jpg>

Obr. 11-Ašera

http://3.bp.blogspot.com/_LuDrM4IRMDE/Sm0tpTg2hQI/AAAAAAAAACeQ/7EZqMpoguz8/s400/asherah.gif

Obr. 12-Kainova bratrovražda

<http://freemanpress.files.wordpress.com/2008/07/01carey600.jpg>

Obr. 13-Enki a Zi-ud-sura

http://1.bp.blogspot.com/_QkHykk4dc24/SEyOL7qLGpI/AAAAAAAAAL4/zbPPq9dKa4c/s400/Ziusudra%2Be%2BEnki.jpg

Obr. 14-Adam s Evou před hříchem

<http://www.turkishforum.com.tr/en/content/wp-content/uploads/2009/03/the-garden-of-eden.jpg>

Obr. 15-Prvotní hřích

http://www.access-jesus.com/images/vdgoes_val_adam.jpg

Obr. 16-Enki a Isimud (vpravo)

<http://www.myty.info/image/2007100003/enki.jpg>

Všechny použité obrázky byly na svých adresách dostupné ke dni 25. 3. 2010.